

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Význam Braillova bodového písma v hudbě

Impact of Braille in music arts

Karolína Říhová

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Pavlína Šumníková, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání – Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Význam Braillova bodového písma v hudbě potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 3. května 2020

Mnohokrát děkuji PhDr. Mgr. Pavlíně Šumníkové, Ph. D. za pomoc s výběrem tématu, za odborné vedení při zpracování bakalářské práce, její cenné rady a připomínky. Dále děkuji zaměstnancům, pedagogickým pracovníkům a studentům konzervatoře, kteří mi zodpověděli otázky a provedli školou.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na oblast hudebního vzdělávání osob se zrakovým postižením a významu Braillova bodového písma. Obecně se zabývá zrakovým postižením a smysly, které mohou zrak do jisté míry kompenzovat, respektive především sluchovým a hmatovým vnímáním. Dále se věnuje osobnosti Louise Brailla, který vytvořil dorozumívací kód pro nevidomé. V tomto směru také seznamuje s výukou písma nevidomých a následně Braillova notopisu. Klade si za cíl odhalit odlišnosti výuky hudby osob se zrakovým postižením. Cílem je poukázat, jaké je nynější postavení Braillova písma v hudbě. Na malém vzorku dotázaných zjistit, co je pro nevidomé při výuce nejsložitější - kde spatřují problémy v bodovém notopisu. Odhalit, jaké zásadní rozdíly vznikají oproti výuce vidících hudebníků a také zda se změnil styl výuky ve srovnání minulostí. Dílčím cílem je zjistit, zda respondenti využívají hudební programy pro nevidomé. Dále jakým způsobem začínali s výukou na nástroj/zpěvu v dětství a jestli nevznikají problémy při domácí přípravě. Závěr práce podtrhává důležitost Braillova notopisu, odhaluje jeho úskalí a názory nevidomých studentů a vyučujících. Pojednává o rozdílech ve výuce osob se zrakovým postižením a přináší informace o důležitých spojitostech s tímto tématem.

KLÍČOVÁ SLOVA

Braillovo bodové písmo, nevidomí, zrakové postižení, hudební vzdělávání, Konzervatoř Jana Deyla

ABSTRACT

This Bachelor's thesis focuses on music education of people who are visually impaired and on the significance of Braille. The dissertation covers the topics of visual impairment and human sensory systems, which can replace the missing sense of vision that is often in this case succeeded by auditory or somatosensory systems. In addition, the emphasis is put on the tactile communication system created by Louise Braille as well as the way of teaching Braille and using the language when writing. The main aim of the thesis is to determine the various differences of music education of the visually impaired. The main aim of this Bachelor's thesis is to point out the current position of Braille in music. Short interviews were conducted in order to find out what is the most difficult for visually impaired people in education and the challenges Braille brings. The attention was also brought on the comparison of music education throughout the history as well as the essential differences compared to the education of sighted musicians and, furthermore, the focus lies on the actual applicability of such programmes for the visually impaired. Lastly, the dissertation discusses when and how the music education begins and whether there are any challenges in home preparation. The final part of this dissertation is focused on importance of Braille which summarises its challenges as well as the students' and teachers' opinions. Additionally, it discusses the differences in the teaching of visually impaired people and provides information on important connections within this topic.

KEYWORDS

Braille, visually impaired, visual impairment, music education, Jan Deyl Conservatory

Obsah

Úvod	7
1 Zrakové postižení.....	9
1.1 Kompenzace a rehabilitace	9
1.2 Sluchové vnímání u zrakově postižených	10
1.3 Kompenzace hmatem	11
2 Louis Braille	11
2.1 Braillovo bodové písmo	12
2.2 Metodika výuky bodového písma	13
2.3 Braillův notopis (výuka)	15
3 Metodika výuky hudby nevidomých.....	16
3.1 Dítě předškolního věku	18
3.2 Volba hudebního nástroje	18
3.3 Orientace na nástroji	19
3.3.1 Dechové nástroje	19
3.3.2 Klávesové nástroje.....	20
3.3.3 Kytara	20
3.3.4 Zpěv	20
3.4 Vystupování před publikem.....	21
3.5 Hudební programy pro nevidomé osoby	21
4 Konzervatoř Jana Deyla	25
4.1 Jan Deyl	26
5 Podpůrná opatření z důvodu zrakového postižení.....	27
6 Kvalitativní výzkum	31
6.1 Metody výzkumu	31

6.2	Výzkumné cíle	31
6.3	Výzkumný vzorek	32
6.4	Průběh výzkumného šetření	32
6.4.1	Rozhovor se studenty	34
6.4.2	Rozhovor s pedagogy	40
7	Diskuze.....	48
	Závěr	52
	Seznam použitých informačních zdrojů	53
	Seznam příloh	55

Úvod

Svět nevidomých a osob se zrakovým postižením neodmyslitelně patří do společného světa intaktní společnosti vzájemně s mnoha dalšími minoritními skupinami. V historii byly tyto osoby mnohokrát opomíjeny a od ostatních izolovány. Nebyl kladen důraz na jejich vzdělávání. Sloučení těchto dvou světů muselo projít dlouhou cestou, aby už tato skupina nemusela stát v pozadí. Díky Louisovi Braillovi, který vytvořil pro nevidomé komunikační kód, s jehož pomocí se mohli plnohodnotně domluvit s ostatními. Vznik písma pro nevidomé přispěl k možnosti profesního uplatnění. Již z minulosti je známo, že svět hudby je osobám se zrakovým postižením více než otevřený. Bylo tudíž nutné vytvořit také hudební zápis, který bude pro nevidomé vhodný.

Je zapotřebí zmínit, že ať se jedná o hudbu, ale také o vzdělávání obecně, nevidomí nemají žádné výhody. Hudební nadání se vyskytuje přibližně ve stejné míře jako v intaktní společnosti, ale vždy se na hudbu více orientovali. Potřebují pouze, stejně jako jiné osoby se znevýhodněním, upravit formy a metody výuky tak, aby jim vyhovovaly a obsah zůstal co nejvíce nezměněn. Podpůrná opatření jsou navrhována individuálně pro každého jedince, aby se podmínky co nejvíce přibližovaly majoritní společnosti. Pokud se má ke každému dítěti ve výuce přistupovat individuálně, u dítěte se zrakovým postižením to platí dvakrát tolik. Také v hudbě se nevidomí hudebníci věnují totožné látce jako vidící, ale vyžadují odlišný přístup. Více času, širší míra tolerance a trpělivosti a také hledání stále nových cest, i pokud budou klikatější a spleťitější než ty standardní, jsou způsoby, jakými lze i v nevidomém dítěti vypěstovat hudebního ducha, který má úplně stejné šance stát se kvalitním hudebníkem. Při postupech v hudebním vzdělání se považuje za samozřejmé, že spolu budou konzultovat vývoj učitelé hudební nauky a hry na nástroj. V rámci zrakové vady je velmi důležitý multidisciplinární přístup.

Cílem je poukázat, jaké je nynější postavení Braillova písma v hudbě. Na malém vzorku dotázaných zjistit, co je pro nevidomé při výuce nejsložitější - kde spatřují problémy v bodovém notopisu. Odhalit, jaké zásadní rozdíly vznikají oproti výuce vidících hudebníků a také zda se změnil styl výuky ve srovnání minulostí.

Dílčím cílem je zjistit, zda respondenti využívají hudební programy pro nevidomé. Dále jakým způsobem začínali s výukou na nástroj/zpěvu v dětství a jestli nevznikají problémy při domácí přípravě.

V první kapitole je definováno zrakové postižení, ve druhé se práce okrajově zmiňuje o důležitosti rozvoje kompenzačních smyslů (hmat, sluch), jelikož konkrétně sluch je pro hudebníky nepostradatelný a je potřeba jej rozvíjet a pečovat o něj. V této části se práce věnuje osobnosti Louise Brailly a vzniku Braillova bodového písma, jehož je zakladatelem. Třetí kapitola rozebírá metodiku výuky nevidomých – jsou zde vytyčeny hudební nástroje, které jsou pro nevidomé vhodné a zmíněny hudební programy. K hudebnímu prostředí této komunity neodmyslitelně patří osobnost Jana Deyla, který stojí za založením nynější Konzervatoře Jana Deyla. Tehdejší Deylův ústav je středobodem této práce, jelikož účastníci rozhovorů se pohybují právě na této půdě. Dnes je škola otevřená rovněž všem dalším uchazečům, kteří mají zájem, ale studijní zázemí pro nevidomé je tu více než příznivé. V poslední kapitole práce zmiňuje podpůrná prostředí, která jsou nastavena pro osoby se zrakovým hendikepem, aby napomáhaly při jejich výuce.

Nesmírně obohacující byla možnost zúčastnit se vyučovacího procesu na konzervatoři a nahlédnout do několika hodin. Byla umožněna prohlídka budovy a možnost konzultací se zaměstnanci školy. Velmi vstřícné prostředí vykreslilo, že čas lze vnímat trochu jiným způsobem než neustále někam pospíchat. Nevidomým budou možná některé činnosti trvat déle, ale důležitější je úkoly provést kvalitně a není nutné je uspěchat.

1 Zrakové postižení

„Zrak můžeme bez nadsázky považovat za jeden z nejdůležitějších smyslů pro člověka. Využíváme jej jako primární smysl při získávání až 90 % všech informací.“ (Slowík 2016, s. 61). Za osobu se zrakovým postižením je považován jedinec, který má i s brýlovou nebo medikamentózní korekcí či po chirurgickém zákroku obtíže v běžném životě se získáváním a zpracováváním informací prostřednictvím zraku – například čtení černotisku nebo zraková orientace v prostoru (Vitásková, Ludíková, Souralová, 2003 in Slowík). Vzhledem k individualitě osob se zrakovým postižením a kombinovaným vadám je nutné propojovat oftalmopedii i s jinými vědními obory – například optikou, psychologii (Květoňová, 2000). Při plnění cílů konkrétního nevidomého se vždy musí vycházet ze stupně zrakového handicapu, který jej limituje. Na základě vážnosti postižení se odvíjí veškerá práce s jedincem. Péči, výchově a vzdělávání osob se zrakovým postižením se věnuje oftalmopedie či tyflopédie. Cílem je v co největší míře zajistit kvalitní životní podmínky v oblasti handicapu a udržení životního standardu. Tyflopédie (tyflos = slepý, paidea = výchova) se v co největší míře snaží naplnit požadavky konkrétního jedince ve vzdělávání, pracovním uplatnění a sociálním využití. Jak již bylo výše zmíněno, tyflopédii nemůžeme uchopit jako samostatnou vědu, nýbrž v souvislosti s jinými vědními obory. Nejvýznamnější je oftalmologie, další lékařská odvětví a v současnosti je kladen velký důraz na technický pokrok ve výpočetní technice. Velké nároky jsou kladeny také na výrobu pomůcek pro nevidomé (Finková, Ludíková, Růžicková, 2007).

Zrakové postižení se nevyskytuje v čisté formě a izolovaně, ale postihuje vícero zrakových funkcí. Zrakovým postižením se rozumí snížená zraková ostrost či narušená oblast zorného pole. Na základě těchto dvou poruch je možno dělit postižení do těchto skupin: slabozrakost lehká a střední, těžká, zbytky zraku, praktická nevidomost a nevidomost. Při umístění zrakově postiženého do dané skupiny se hodnoty měří na lepším oku (Janková, 2015).

1.1 Kompenzace a rehabilitace

Jedinec s jakoukoliv zrakovou vadou má do jisté míry větší či menší omezení, v důsledku toho bude potřeba vzniklé omezení vhodným způsobem kompenzovat. Při kompenzaci hrají nejdůležitější roli sluch, hmat a zbytky zraku. Speciálně pedagogická pomoc se

aplikuje na základě zrakových a jiných schopností jedince a míry zachování zraku. Kompenzací je považováno i využívání zbytků zraku. Léčbě zrakových vad se v první řadě věnuje hlavně oblast medicíny. Další nedílnou částí v kompenzování zraku je celá škála pomůcek. Jedná se především o brýlovou korekci a lupy. Dělí se na optické, optoelektronické, na bázi PC (do této oblasti se řadí braillovský řádek a speciálně upravený hardware a software), ostatní pomůcky (bílá hůl, Pichtův stroj a další pomůcky usnadňující běžný život osob se zrakovým postižením). Důležitým aspektem v péči o handicapované osoby je odstraňování bariér a znalost intaktní společnosti o potřebách zrakově postižených. Rehabilitací se rozumí učení se orientovat v běžném či domácím prostředí, nácvik sebeobsluhy (Slowík, 2016).

1.2 Sluchové vnímání u zrakově postižených

Pro správný vývoj je velmi důležité rozvíjení sluchového vnímání, které patří k hlavním zdrojům získávání informací pro zrakově postižené. Pro osoby se zrakovým postižením, zvláště pak pro nevidomé je zásadní kompenzace zraku při získávání informací sluchem. Stěžejním bodem této práce jsou nevidomí hudebníci a pro ně je vytříbený sluch neodmyslitelnou částí při poslechu skladeb a následné práce s nimi. Zvuky se dělí na přímé a nepřímé. Šíří se v prostoru a odráží od věcí, tak vzniká ozvěna. Prostřednictvím šíření zvuků nevidomé osoby získávají povědomí o rozměrech prostoru a vzdálenostmi mezi objekty. Například při koncertech mají mít nevidomí možnost seznámit se s prostory, kde bude jejich projev probíhat. Seznámení se s akustikou a parametry místnosti dopomohou lepšímu výkonu (Keblová, 1999). Dle vnímání se nevidomí dělí na hudební (sluch je pro ně důležitým zdrojem orientace) a typ technický (okolí vnímají převážně hmatem). Tímto způsobem rozděluje zrakově postižené z hlediska vnímání Zeman in Keblová (1999). Činitele ovlivňující příjem informací nevidomých jsou za a) vady sluchu různého stupně. „*Postižením sluchu i zraku mohou být provázeny některé syndromy, např. Downův, Refsunův a Usherův.*“ (Chemová, 1994 in Keblová, s. 9). Dále za b) zevní faktory, které ruší sluchové vnímání. Jsou jimi myšleny nejrozličnější hluky a šумы. Akustika je dalším činitelem, který hraje při sluchové orientaci v prostoru důležitou roli. Při nácviku se soustředí na mnoho aspektů určování zvuků – různorodost zvuků, vybrání si určitého zvuku, určit vzdálenost, intenzitu a původ zvuku atd. Pro zdokonalování sluchového

vnímání existuje spousta praktických cvičení, her a pomůcek, které děti postupně naučí rozlišování zvuků v prostoru a orientace podle nich (Keblová, 1999).

1.3 Kompenzace hmatem

Jelikož nevidomí a jinak zrakově omezení využívají k poznávání světa kolem sebe a především ke čtení hmat, je důležité dbát na rozvíjení i tohoto smyslu. Již od raného věku se u dětí podporuje rozvoj jemné a hrubé motoriky. Také poznávají, jak vnímat trojrozměrné předměty. Nevidomí se postupem času učí, jak reliéfy na ploše pomocí levého a pravého ukazováku vnímat jako jeden celek a udělat si o objektu představu. Tímto způsobem se mají později spojit jednotlivé body v písmeno. Jelikož se má každé dítě nevidomé nebo se zrakovým postižením učit bodové písmo, je důležité včas cvičit hmat, aby byl přechod na učení písma plynulý. Ve výuce Braillova notopisu je ovládání bodového písma samozřejmostí. Dále pak vnímat pohromadě slabiky, slova a vytvářet věty. Hmat je také velmi důležitý při názorném prohlížení objektů (pomůcek, hudebních nástrojů atd.) ve vyučování (Finková, 2011). Z toho vyplývá, že pokud bude mít nevidomý hudebník dobře vycvičený hmat, využije tuto schopnost při seznámení se s hudebním nástrojem, představě o něm a polohy svého těla při hraní (zejména polohy rukou, prstoklad).

2 Louis Braille

Připomeňme osobnost Louise Brailla, který je pro nevidomé natolik významný, jelikož pro ně vytvořil písmo. V historii nebyla situace lidí se zrakovým postižením jednoduchá. Aby se nevidomí mohli domáhat práva na vzdělání, potřebovali písmo, které by v plné míře vyhovovalo jejich požadavkům. První zmínky o vytvoření jakéhosi dorozumívacího kódu se dají pozorovat již ve starověku, kdy si sami nevidomí zkoušeli vytvořit různé pomůcky, které by jim usnadnily běžný život a práci. Dalšími způsoby byly napříč historií například rytá písma, vyřezávaná písmena, psaní rydlem na voskovou podložku, kolíčky se zářezy. Pokusy o vytvoření slepeckého písma spočívaly v převedení a zjednodušení reliéfní latinky. Latinka byla buď vystouplá (mnohdy ještě posypaná nějakým materiálem) nebo hladká – vypichovaná (Finková, Ludíková, Růžičková, 2007). V průběhu studia sám Louis Braille pocíťoval úskalí nedokonalého písma pro nevidomé. V Národním ústavu pro mladé slepce v Paříži, kde studoval, se četlo a psalo pomocí dvanáctibodového písma, které

vynalezl Charles Barbier. Čtení tohoto písma bylo ale velmi zdlouhavé a nedostačující. Rozhodl se vytvořit systém, který bude plně vyhovovat potřebám nevidomých (Ludíková, Maleček, 1991).

Francouz Louis Braille oslepl ve věku tří let, kdy si způsobil úraz oka ostrým předmětem, infekce se rozšířila na druhé oko, následně oslepl. Od té doby byl nabádán k vnímání okolního světa pomocí hmatu a čichu. Ve svých deseti letech začal navštěvovat Institut National des neunes aveugles, kde později působil jako učitel. Zemřel ve věku 43 let na následky tuberkulózy. Uznání se dočkal až po své smrti. V letech 1819 – 1821 se Louis setkal s tajným Barbierovo písmem pro vojenské účely. Písmo upravil pro potřeby nevidomých již ve svých šestnácti letech, kdy byla vyhlášena mezi studenty soutěž o nejlepší úpravu písma. Z Francie se písmo začalo šířit až po roce 1850. Na Hradčanském ústavu v Praze bylo používáno od roku 1873. Pro rozšiřování písma nevidomých je významný rok 1878, kdy se konal v Paříži Kongres pro zlepšení situace nevidomých a hluchoněmých (Cintula, Vagaský, 1988).

2.1 Braillovo bodové písmo

Podstatou kódu písma je šest bodů, které jsou řazeny do párů pod sebou, uspořádány do obdélníku a očíslovány 1 – 6. Lze vytvořit 63 znakových variací. Navíc ještě jeden znak zaujímá mezera. Nerozlišují se velká a malá písmena, pokud to není nezbytně nutné. Pokud ano, užije se prefixu pro velké písmeno – bod 6. Číslice se značí pomocí prvního řádku Braillovy abecedy společně s číselným znakem. Kvůli čtení hmatem se musí dodržovat stanovené rozměry šestibodu – 7, 5 mm na výšku x 4, 5 mm na šířku. Pro ruční psaní se využívá Pražská tabulka s bodátkem. Body se vytlačují zprava doleva a zrcadlově. Pro rychlejší zápis je využíván Pichtův psací stroj. Je tvořen sedmi klávesy – šest jich slouží pro psaní bodů a jedna pro mezeru (Cintula, Vagaský, 1988). Písmena zastoupena ve znacích nejsou vytvořena náhodně, ale vysvětluje je Brailův klíč. V prvním řádku jsou body 1, 2, 4, 5, ve druhém řádku se variabilně přidává bod 3, ve třetím bod 6, ve čtvrtém řádku body 1, 2, 4, 5, 6, v pátém řádku body 3 – 6 a v šestém body 2, 3, 5, 6. V bodovém písmu se nedělá rozdíl v tiskacím a psacím písmu. Řadové číslovky se zapisují do šestého řádku. Ve zlomcích se jmenovatel zapisuje jako řadová číslovka (Cintula, Vagaský, 1998).

2.2 Metodika výuky bodového písma

Výuce Braillova písma se věnuje tyflopedagogika. Znalost písma je vzdělanost a přístup k informacím nevidomých. Čtení hmatem se rozumí vnímání a získávání informací právě tímto kompenzačním smyslem namísto zraku. Zacílení na výuku bodového písma je komplexnější, jelikož začíná již v předškolním období. Jedná se například o poznávání předmětů, tvarů a materiálů. Na rozvoj motoriky a hmatu je také vhodné modelování, tvarování a také navlékání korálků či jiných předmětů na nit apod. Od mateřské školy se děti seznamují s bodovým písmem, který se postupně zmenšuje. Začíná se například figurkovým šestibodem, se kterým hrají děti hry. Ve škole se učí jak pracovat v mikroprostoru. Pracují s kolíčkovou písankou, následně Pichtovým strojem a nakonec si osvojí čtení kódu klasické velikosti (Finková, 2011).

Při výuce nesmí chybět názornost a uplatnění bodového písma v praxi. Nevidomé děti se písmu mohou učit ve speciálních školách pro osoby se zrakovým postižením, v základních školách v předmětech speciálně pedagogické péče. Dospělí pak v rehabilitačních střediscích či ve speciálních kurzech. Jako první ve výuce se začíná s analýzou plného znaku. Plný znak se dá rozdělit horizontálním či vertikálním způsobem. Při horizontálním vzniknou tři řádky a při vertikálním dva sloupce. Mýtus, že ztrátou zraku se jedinci ihned zlepší a zостří kompenzační smysly, je dávno vyvrácený. Zlepšení hmatu se musí natrénovat. Problém může nastat u starších nevidomých, pokud mají poškozené hmatové buňky. Děti se musí seznámit i se správnou hygienou a také s tím, že hmat je pro ně ve smyslu získávání informací velice důležitý a musí si jej chránit. Pro vycvičení hmatu mohou dopomoci různé hry pro jemnou motoriku, hlavolamy, plastické objekty, kolíčkové písanky (Cintula, Vagaský, 1988).

Pro velké písmeno je v bodovém písmu určen speciální znak, nicméně se používá málo. Znak pro velké písmeno se píše za pomoci prefixu pro velké písmeno - bod 6. Prvních deset písmen abecedy představuje číslíce 1 – 0. Pokud je potřeba zapsat číslo, musí se před písmeno napsat číselný znak. Početní operace se zaznamenává stejně jako interpunkční znaménka. Pro zápis závorek existuje speciální označení. Při počítání se dají též využít římské číslíce. Písmena a znaky se nevidomí neučí zcela ve stejném pořádku, jako vidící děti. V bodovém písmu lze zapisovat též zkratky, avšak téměř se jich nevyužívá. V každém

jazyce je Braillovo písmo upraveno podle potřeb a jednotlivé abecedy se od sebe budou nějakým způsobem lišit. Našemu zápisu je nejpodobnější slovenský. Nevidomí se běžně učí cizí jazyky. Před zahájením výuky cizích jazyků se žáci musí naučit Braillovu abecedu konkrétního jazyka. Také abecední pořádek výuky písmen se v jednotlivých státech liší. V některých zemích se učí klasicky podle abecedy. V cizích jazycích jsou běžně užívány zkratky (Cintula, Vagaský, 1988).

Zvládnutí abecedy je prvním krokem k tomu nejdůležitějšímu – naučit se číst a psát v Braillově písmu. Se čtením je optimální začít již při osvojení pár písmen abecedy. Děti čtení jednoduchých slov motivuje k dalšímu učení. V začátcích čtení se hned neučí číst písmena jako taková. Nejprve se nevidomí učí orientovat v textu, na řádku a posléze se z plného znaku ubírají jednotlivé body. Jednou rukou se dítě učí číst a druhá ruka ji vede. Čte se za pomoci obou ukazováků. Bylo dokázáno, že pokud se nevidomí učí číst v bodovém písmu před desátým rokem věku, osvojí si techniku rychlého čtení mnohem více než po překročení tohoto věkového pomezí. S psaním na Pichtově stroji se také začíná již při znalosti několika málo písmen. Všichni žáci by se měli naučit metodu psaní jednou rukou, přičemž druhou si ihned mohou kontrolovat text. První bod se píše ukazovákem, druhý dlaní, třetí a mezera palcem, čtvrtý prostředníkem, pátý prsteníkem a šestý malíčkem. Nejzákladnější pomůckou při učení Braillova písma je Braillův slabikář, který musí splňovat dané tyflopédické zásady. Ve slabikáři má být strana potištěna jednostranně, mezi jednotlivými znaky jsou dostatečné mezery v řádkování, znaky jsou plošně větší než standardní velikosti. Problém s výukou Braillova písma může nastat u žáků slabozrakých s progresivními vadami. Žáci mají zpravidla nechut' se písmo učit. Musí být zvolen vhodný styl výuky písma, aby dítě získalo motivaci. Pokud může zpočátku využít své zrakové možnosti, je nadále práce hmatem snadnější (Cintula, Vagaský, 1988).

Dle Ludíkové a Malečka (1991) se výuka písma rozděluje na předslabikářovou a slabikářovou fázi. První zmíněné fázi by již mělo předcházet seznámení se šestibodem v mateřské škole. Začíná se největším modelem a postupně se zmenšuje. Jako první typ může posloužit figurkový šestibod, aby se děti postupně ve znaku zorientovaly. V prvním ročníku základní školy je největší důraz kladen na rozvoj hmatu a sluchu. Při čtení se začíná od celku, respektive od celé věty se jde postupně až k jednotlivým hláskám.

V předslabikářovém období děti písmena zapisují do kolíčkové písanky I. a II. velikosti. Po zvládnutí mohou postoupit k zápisu znaků v běžné velikosti. V prvním ročníku si také osvojí psaní na Pichtově stroji. Na začátku je nutné, aby se dítě naučilo stroj obsluhovat. U osob později osleplých by měla výuka probíhat rychleji. Čtení a psaní by se mělo vyučovat postupně. U slabozrakých je potřeba vyučovat podle speciálních učebnic pro slabozraké a dbát na vhodné osvětlení třídy, barevné kontrasty a velikost (Ludíková, Maleček, 1991).

2.3 Braillův notopis (výuka)

Začít s výukou bodového notopisu by se mělo, jakmile to schopnosti dítěte dovolí. Učení skladeb odposlechem je neprofesionální a mělo by se ve výuce vyskytovat jen zřídka. Před zahájením výuky je podmínkou bezpečná znalost Braillova písma. Neznalost bodové notace hudebníkům znemožňuje domácí přípravu a další zdokonalování se ve hraní či zpěvu. Hudební nauka i samotná hra bude vždy trvat nevidomým déle než hudebníkům bez postižení. Není dobré v počátku přechodu na bodový notopis dítě přehlcovat, aby se nedemotivovalo. Je vhodné, když se čtení z bude střídat s poslechem. Pokud si dítě důkladně osvojí čtení a orientaci v Braillově notopisu, může v pokročilejším věku dokonce vytvářet vlastní skladby. V nauce volíme učebnice, které jsou dostupné v bodovém písmu (např. Notopis nevidomých od Jiřího Jelínka). Pro nevidomé hudebníky nejsou vhodné skupinové teoretické hodiny, nýbrž individuální setkání s vyučujícím. Učitel hudební nauky by měl spolupracovat s učitelem zpěvu či konkrétního nástroje, na které dítě hraje, aby mohla být hudba na nástroj propojena s obsahem látky probírané při teorii (Jelínek a kol., 2010).

Noty v Braillu vyžadují více než 64 kombinací, takže stejný znak bude zaujímat více významů. „*Máme 7 základních znaků pro noty a 4 pro pomlky. Noty C, D, E, F, G, H se skládají pouze z bodů 1, 2, 4, 5. Nejsou v nich tedy zastoupeny body 3 a 6. To umožňuje základní symboly těmito body doplňovat. Takto získáme celkem 4 sady znaků pro vyjádření not osminových (bez bodů 3 a 6), čtvrtových (s přidaným bodem 6), půlových (s bodem 3) a celých (s body 3 a 6)*“ (Jelínek, 2010, s. 69). Další prvky se umísťují před nebo za notu. Při zápisu notové stupnice platí, že C, D, E, F, G, A, H = D, E, F, G, H, I, J. Jednou z dalších dovedností, které se dítě musí naučit je orientovat se ve zpěvníku či svazku not. Ve svazku jsou orientační body, které mohou čtenáři napomoci (číslování stran, nadpis).

Dítě musí být schopno ve zpěvníku najít určitou skladbu či část skladby. Nevidomý žák se skladbu bude učit pomaleji, jelikož si ji musí rozdělit do vícero částí. Další z důvodů je, že znaky mají různé významy. Musí si tak vždy uvědomit souvislosti s okolními znaky. Měl by mít schopnost číst z not oběma rukama, nicméně praktické je ovládat i čtení pomocí ruky jedné. Osvědčí se to během hry na nástroj, zejména při hře na klavír. Nácvik skladby je úplně jiný než u vidomých hudebníků. Ti mohou zároveň hrát a číst i skladbu, kterou vidí poprvé. Nevidomí musí pomocí hmatu určit rytmus, melodii, vícehlasé nástroje a vše si zapamatovat. Toho se docílí pouze častým opakováním po částech. Ve zpěvnících se bodový zápis pro text písně a not odděluje. Pod vedením učitele se žák musí učit tyto dvě části spojovat (Jelínek a kol., 2010). Výuku notace vždy začíná na základě osminových not $c - h =$ písmena $d - j$. Čtvrtinové noty se zaznamenávají přidáním šestého bodu, půlové přidáním třetího bodu (Cintula, Vagaský, 1988).

Nyní je možno v Braillově notopisu zapsat více než 700 znaků. Nevyznačuje do notové osnovy, výšky se rozeznávají pomocí oktavových klíčů. Pokud je potřeba zapsat vícehlas, užije se hlasových svor a hlasy se zapisují postupně po svorech. Posuvky zapsat lze – body 1, 4, 6 pro jednoduchý křížek, 1, 2, 6 pro jednoduché b, 1 a 6 pro odrážku. U klávesových nástrojů se pro zapsání prstokladu užívá bodů 1 – 3 a zapisují se za notu. Pokud je potřeba užít v zápisu slovo, musí se uvést znak 3 – 5 (Ludíková, Maleček, 1991).

3 Metodika výuky hudby nevidomých

Je samozřejmé, že výuka hudby nevidomých bude probíhat do jisté míry odlišným způsobem než výuka vidících hudebníků. Úprava osnov je nezbytná, jelikož jedinec se zrakovým postižením potřebuje především delší časovou dotaci jak pro hudební nauku, tak pro samotnou hru na hudební nástroj. Již seznámení se s vybraným nástrojem bude probíhat úplně jinak, protože dítě musí získat představu o vzhledu a dispozicích nástroje. Důležitý ve výuce je individuální přístup ke každému žákovi, jelikož každému budou vyhovovat jiné postupy. V hudební nauce se předpokládá, že bude žák do hodin docházet sám. Učitel hudební nauky by měl spolupracovat s učitelem hry na nástroj. Učitelé, kterým je svěřeno dítě se zrakovým postižením, mají možnost cokoliv konzultovat se zkušenými pedagogy z Konzervatoře Jana Deyla.

Hudební výchova je soubor, který v sobě zahrnuje teorii hudební nauky, dějiny hudby, psychologii hudby a interpretaci hudby – zpěv, hra na nástroj, vytváření nových skladeb. Jedinec by měl hudbu vnímat jako komplex těchto dílčích částí a úkolem pedagoga (či týmem pedagogů) je ho alespoň do nějaké míry se všemi součástmi seznámit. Hudební výuka může mít různé cíle – všeobecné, specializované (konkrétní hudební nástroj, zpěv) nebo profesionální, kdy bude pro jedince hudba představovat jeho povolání (Fukač, 2000).

Hudební pedagogika osob bez zrakového postižení se svým obsahem neliší od té pro nevidomé osoby. Rozdíl bude spočívat především s výukovými postupy, úpravou výukových forem a časovou dotací. Hudební nauka intaktní společnosti probíhá většinou skupinovou formou a dalším specifickým rozdílem je skutečnost, že tito žáci mají možnost domácí přípravy v plné míře. Učitel jim může zadávat úkoly jak teoretické, tak i praktické. Nevidomí doma samozřejmě mohou také procvičovat, ale do jisté míry budou vždy omezeni. Dalším výrazným rozdílem je zraková kontrola při hře, kterou nevidomí využít nemohou. Vidomí hudebníci se učí noty, podle kterých mohou nadále hrát, popřípadě zpívat. Ti nevidomí se musí skladbu učit po částech, z toho vyplývá ona delší časová dotace.

Hudební psychologie vychází z klasického modelu vlohy – schopnosti. Dítě je obdařeno různými vlohami. Výukou a cvičením může dítě dosáhnout hudebních schopností. Soubor vloh u některých dětí může tvořit nadání či dokonce talent. Pokud jsou schopnosti dítěte průměrné, je třeba volit takové metody výuky, cvičení a úkoly, aby byly co nejvíce rozvíjeny. V rámci výuky je pro učitele důležité uvědomovat si, s jakou větvovou kategorií právě pracuje, jelikož v každém věku má dítě jiné dispozice. Kvůli učení se novým skladbám je zásadní paměťová schopnost dítěte, neboli co je schopno si zapamatovat a volit adekvátně dlouhé části skladby. Dalším pojmem je pozornost, jelikož i ta se s věkem liší. Děti mladšího školního věku pozornost udrží i pouhých patnáct minut. Výuku je dobré prokládat pauzami nebo relaxačními cvičeními. U menších dětí navíc musí učitel při výuce volit takové termíny, kterým budou rozumět. Společně s představivostí a obrazotvorností se u žáků pěstuje tzv. hudební myšlení. U každého dítěte by se měl před zahájením výuky vytvořit plán, který bude mít nějaký cíl, kterého se chce dosáhnout. Tím cílem může být například naučení se určité skladby či přehrávka na koncertě (Lýsek, 1975).

3.1 Dítě předškolního věku

Nejdůležitější je soustředit se na sféry, kde v důsledku zrakového handicapu může dojít k obtížím. Jelikož by sféra hudby mohla být potenciálním zaměstnáním dítěte, je ideální rozvíjet schopnosti již od nejútlejšího věku. U nevidomých dětí je důležité propojit cvičení hudebního sluchu i s pohybovými schopnostmi. Nezbytné ve výuce jsou systematičnost a střídání aktivit. Mimo hudbu je pro rozvoj imaginace u dětí vhodné modelování či keramika a sport. „*Častým poslechem hudby roste postupně schopnost dětí vnímat její tempo, sílu zvuku, barvu atd. To významně přispívá k rozvoji a ke kultivování jejich hudebního sluchu.*“ (Jelínek a kol., 2010, s. 17). Pokud má dítě pro udržení rytmu využívat jednoduchý hudební nástroj (dřívka) či tleskat, je třeba jej s činností patřičně obeznámit, jelikož musí pochopit vhodný způsob pro využití těchto pomůcek. Již v předškolním věku je vhodné děti seznamovat s jednoduchými hudebními nástroji i přes to, že ještě neovládají Braillov notopis (Jelínek a kol., 2010).

3.2 Volba hudebního nástroje

Do hudební oblasti se v různé míře dostane značná část nevidomých dětí. I přes to, že dítě nedisponuje mimořádným talentem, je dobré vytvářet vhodné podmínky pro výuku hudby. Rozpoznání hudebního talentu nelze odhadnout po jedné hudební zkoušce a vyvozovat z ní závěry. Je třeba brát v potaz, že dítě může být nervózní, bojácné či se nemusí cítit komfortně v novém prostředí. Děti rády rozvíjí své schopnosti a jsou tvořivé, proto je vhodné nebýt negativní. Správnou motivací je také fakt, že v hudbě mohou nevidomé děti vynikat před dětmi intaktními. Pro vybrání hudebního nástroje je nutno vycházet i z fyzických a zdravotních možností dítěte, jelikož může mít ke zrakovému postižení další přidruženou vadu. Nejprve může zvolit jednodušší hudební nástroj a později přejít na jiný. Než dítě začne na hudební nástroj hrát, je třeba poradit se s učitelem hudební nauky, vycházet z možností dítěte a do ničeho ho nenutit (Jelínek, 2010).

Než se dítě začne hudbě věnovat, je třeba nastavit pravidla, jak bude výuka probíhat. Dítě bude potřebovat pomoc při domácím procvičování a jednou z nejdůležitějších nauk bude nácvik Braillova notopisu. Nevidomé dítě by mělo mít umožněno docházet do hodin samotné, ani výuka ve dvou není žádoucí, jelikož k pochopení potřebuje delší časové rozmezí. Při hře na hudební nástroj je důležitý postoj hudebníka a držení nástroje.

Nevidomí si musí osvojit rovnováhu a naučit se správnému držení těla. Měli by mít možnost se alespoň na chvíli opřít o zeď či židli pro získání správného držení těla a zorientování se. Pokud menší děti ještě neovládají notopis, využívá se metody náslechem. Jakmile si ho osvojí, začne v hudbě využívat noty. Samozřejmě bude u nevidomých nácvik skladby trvat déle než u dětí bez postižení. Dle příručky se za účelem motivace může občas nácvik skladeb kombinovat i s odposlechem, ale jen v malé míře. Učitel dítěti skladbu předehrává po částech a dítě ji posléze několikrát opakuje. Především děti s těžkou zrakovou vadou se musí učit hrát skladby z paměti (Jelínek, 2010).

3.3 Orientace na nástroji

Správné držení nástroje při hře si nevidomí musí osvojit nácvikem, jelikož nemohou správnou metodu odpozorovat. Důležité je neustálé kontrolování učitelem. Nevidomí se musí s nástrojem sžít a vnímat jej celým tělem. Již když se dítě s nástrojem seznamuje, je potřeba předat mu o nástroji takové informace, jaké vyžaduje. Popsat součásti nástroje a správnou polohu prstů. Zpočátku bude trvat delší dobu, než si dítě osvojí správný úchop nástroje. Je důležité nic neuspěchat a učitel musí dbát na opakování jednotlivých pohybů. Při hře na určité hudební nástroje je vhodné nechat dítě osahat si úchop rukou při hře na učiteli (nelze u všech hudebních nástrojů) nebo učitel dítěti vede ruku. Důležité je při nácviku neustálé opakování a popisování jednotlivých pohybů. Při popisování může pomoci vysvětlení úchopu na jiné elementární činnosti, které dítě dobře zná, umí si ji představit a aplikovat při učení se hraní na nástroj (Jelínek a kol., 2010).

3.3.1 Dechové nástroje

V České republice se nevidomí hudebníci věnují všem žesťovým nástrojům, zobcové i příčné flétně a klarinetu. Výběr hoboje a fagotu pro nevidomé není vhodný. Nejen u dechových nástrojů platí, že jedinec musí znát součásti nástroje a umět o něj pečovat. Nejdůležitější při hře na dechové nástroje je naučit se techniku správného dýchání. Dále se děti učí řídit své obličejové svaly a správně manipulovat s nástrojem, hlavně při pauzách během hry. Během výuky se mohou projevit problémy jemné motoriky (a to nejen u nevidomých dětí). Je třeba ji rozvíjet různými cvičeními (Jelínek a kol., 2010).

3.3.2 Klávesové nástroje

Výběr klavíru pro nevidomé patří k obtížnějším, jelikož vyžaduje velký talent v prostorové orientaci a Braillův notopis pro klávesové nástroje je též obtížnější. Už jen představa klavíru samotného je těžkým úkolem. K zorientování se na klaviatuře slouží rozměry ruky v určitém umístění na klávesnici. Jelikož se při hře na klavír hojně využívá dvojhmatů a křížení rukou, musí se nevidomým způsob výuky dost upravit, aby ji spolehlivě zvládali. I po několika letech hry bude styl hraní vidomých a nevidomých klavíristů vypadat odlišně. Vidomí hudebníci mají při hře specifická gesta a pohyby. Nevidomí příliš nevyužívají během hraní pohybů svého těla a mohou působit strnule (Jelínek a kol., 2010). Výuka hry na klavír může trvat déle i z toho důvodu, že se v notaci pro nevidomé musí psát levá a pravá ruka zvlášť.

3.3.3 Kytara

Výuka hry na klasickou kytaru patří ve světě nevidomých k obtížnějším. Složitost spočívá v tom, že každá ruka při hře vykonává odlišnou aktivitu a je požadována vysoce vyvinutá jemná motorika (Jelínek a kol., 2010).

3.3.4 Zpěv

Jelikož se publikum při pěveckém vystoupení nesoustředí pouze na zpěv, ale také na celkový zjev zpěváka, je pro nevidomého nutné zvládnout vybudovat si taktní vystupování. Pro vyučujícího bude náročné správný projev nevidomému popsat a je vyžadována větší míra trpělivosti. Zpočátku může dítě zpívat na základě odposlechu, nýbrž jakmile bude ovládat Braillův notopis, může číst texty písní již v hodině a učit se je v rámci domácí přípravy. Při zpěvu je důležitá technika dýchání, která ale také musí být učitelem neustále popisována a připomínána. Zpěváci si většinou pomáhají pokládáním dlaně na bránici, a tak mohou kontrolovat svůj dech. Jelikož si nevidomí vytváří spoustu stereotypních návyků a zlovyků, bývá pro ně problém vybudovat si uvolněný a jistý postoj. Například se mohou hrbít či ztrácet rovnováhu. V tomto případě je vhodné mít alespoň zpočátku možnost pevného bodu, kdyby se chtěli opřít. Neméně důležitá je pro zpěváky mimika. Jelikož ji nevidomí nemohou kontrolovat, je potřeba, aby učitel žákovi poskytl zpětnou vazbu a dopomohl vypěstovat správný výraz (Jelínek a kol., 2010).

3.4 Vystupování před publikem

Je vhodné, aby začaly děti s veřejným vystupováním již poměrně brzy. Nejprve s menšími vystoupeními např. za doprovodu učitele. Pro děti se zrakovým postižením je zvládnutí vystoupení velký milník kvůli tomu, že získají pocit, že uspěly a dodají si odvahy pro další cíle. Dítě si musí být před přehrávkou jisté, aby cítilo co nejmenší nervozitu. Je důležité, aby mělo skladbu pečlivě nacvičenou. Mezi přípravy patří důkladné seznámení žáků s prostory, kde se bude vystoupení odehrávat. Musí mít možnost vše si prohlédnout a uvědomit si, kde se přibližně bude nacházet publikum a ostatní vybavení sálu. Ale i přes to by jim s pohybem při koncertě měl pomáhat doprovod. Kvůli akustice by se v prostorech měla odehrát i zkouška. Pro žáky se zbytky zraku je dále velice důležité seznámení se světelnými podmínky (Jelínek a kol., 2010).

3.5 Hudební programy pro nevidomé osoby

Pro práci s počítačem jsou pro nevidomé zásadní odečítače obrazovky, které umožňují hlasový či hmatový výstup. Programy jsou zaváděny do běžných stolních počítačů či notebooků. Nevidomí nepoužívají myš, nýbrž pouze klávesnici. Pro ovládání je nutné zapamatovat si sadu klávesových variací, které plní různé funkce. I přes to, že práce s počítačem je pro nevidomé časově náročnější než pro vidící, některé úkony jsou pro zrakově postižené natolik zjednodušeny, že jsou ve finále rychlejší než postupy klasické. Běžné programy upravené pro osoby se zrakovým postižením, které jsou schopny hlasovým výstupem předat informace z obrazovky, nejsou schopny hlasově převést informace o obrázku, tedy notopis. Pro možnost vytváření skladeb nevidomých osob ale existují níže představené aplikace. Aby nevidomí mohli pracovat s hudebními programy, musí perfektně zvládat orientaci na klávesnici a v Microsoft Windows. Přínosem pro nevidomé může být také povědomí o odečítači Jaws, anglický jazyk, hudební a IT terminologie a základy hry na klávesové nástroje (Susčík, Habrnal, Susčíková, 2011). Níže jsou popsány programy Cakewalk Sonar, Capella, Goodfeel, Lime, Sharp Eye, Lily Pond a Guitar Pro.

První ze zmíněných programů se nazývá **Cakewalk Sonar**. „*Program Cakewalk Sonar řadíme do skupiny programů, které nazýváme sekvencery nebo též DAW (digital audio workstation – digitální zvuková pracovní stanice.)*“ (Susčík M., Habrnal M., Susčíková

M., 2011, s. 14). Pomocí sekvencerů umí program převést hru nevidomého a dále ji upravovat. Program není primárně určen pro tvoření notopisu. Do programu nelze ukládat noty, pro přenos slouží MIDI klaviatura. Stejně části kompozice není nutné vkládat znovu, program je schopen ji zkopírovat, tempo lze zrychlovat i zpomalovat, do nahrávky lze přidávat celou řadu efektů. Tento program nebyl od počátku zamýšlen výhradně pro nevidomé, ale dnes pro něj typ 8.5 zprostředkovává informace téměř o všech svých funkcích. Program není kompatibilní se všemi odečítači. Lze ho používat pouze s odečítačem Jaws, který stojí přibližně více než 50 000 Kč. K ozvučení je třeba stáhnout bezplatné Jsonar nebo placené Caketalking. Program Cakewalk komunikuje pouze anglicky. Jednotlivé nástroje se zaznamenávají do tzv. stop. Tento program vyžaduje celkem vysoké požadavky na parametry počítače. V současnosti si nevidomí mohou zakoupit levnější či dražší verzi programu. Pořizovací cena je poměrně vysoká, odvíjí se od počtu licencí, a tak se může vyšplhat až nad 30 000 Kč. Cena bývá proměnlivá kvůli aktuálnímu kurzu dolaru (Susčík, Habrnl, Susčíková, 2011).

Dalším notačním hudebním programem je **Capella**, která pochází z Německa a od roku 2009 je dostupná také v českém jazyce. Tento program je určen k zápisu not, k jeho úpravám a následnému tisku. Program je schopen zapsat vše, co notopis vyžaduje. Noty se dají vkládat buď prostřednictvím MIDI klávesnice, ale i pouze skrz klasickou klávesnici. Bohužel program nehlídá, zda je notová osnova kompletní a uživatel si musí konec řádku hlídat sám. Další nevýhodou je také to, že nevidomí skladbu kontroluje především sluchem. Výhodou pro slabozraké by mohla být možnost zvětšení notového zápisu, která ovšem vyžaduje už větší zkušenosti v práci s programem. Ani program Capella nebyl zprvu zamýšlen pro zrakově postižené uživatele, ale odečítač Jaws je s ním velice dobře kompatibilní. K užívání programů může posloužit také odečítač NVDA, který lze sice stáhnout zdarma, nicméně Jaws má celou řadu výhod. Pracovat lze jak s myší, tak pomocí klávesových zkratk, což je výhoda pro nevidomé. Co se týče parametrů počítače, není program příliš náročný. Ovšem výhodou je mít větší operační paměť a lepší zvukovou kartu kvůli kvalitě přehrávání. Než začne zrakově postižený uživatel s programem pracovat, musí si nejdříve upravit několik různých nastavení. Program lze nejprve vyzkoušet ve zkušební lhůtě, pořizovací cena je přibližně 5 000 Kč (Susčík, Habrnl, Susčíková, 2011).

Program utvořený za jiným účelem, než ostatní zmiňované je **Goodfeel**. Program není schopen vytvářet skladby, slouží k převedení jakékoliv hudby do notopisu pro nevidomé. Z programu lze notopis vytisknout braillovou tiskárnou. V programu lze upravovat celkový vzhled notového zápisu (číslování stránek apod.) Je možné upravovat opravdu mnoho detailů, ale i přes to nebude výsledek zcela dle normy českého notopisu pro nevidomé. Při transformaci na Braillovu notaci program upozorňuje na chyby v zápisu, které lze ihned opravovat. Program slouží hlavně k přepisu do Brailly, což je vhodné pro vidící uživatele. Proto je pro nevidomé v balíčku ozvučený notátor Lime. Součástí programu je také SharpEye, kdy se může pomocí scanneru notový zápis naskenovat a nadále převést. Ovšem tímto způsobem vzniká mnoho chyb a vidící osoby musí přepis kontrolovat. Jako lepší varianta se doporučuje zápis raději přepisovat. Goodfeel nevyžaduje jeden konkrétní odečítač obrazovky. Je možné používat jakýkoliv, pouze je nutné mít k počítači připojen braillový řádek pro čtení notopisu a mít zvolenou vyhovující překladovou braillovou tabulku. Program nemá vysoké nároky na parametry počítače. U nás zatím program nenabízí žádný obchodník, takže je celé prostředí v angličtině. Program má levnější a dražší verzi, kdy dražší vyjde v přepočtu přibližně na 30 000 Kč a levnější o 10 000 Kč levněji. Před zakoupením si jej lze vyzkoušet ve zkušební verzi (Susčík, Habrnlal, Susčíková, 2011).

„Lime je notátor, to znamená, že umožňuje zapisovat noty prostřednictvím počítače, vytisknout je a poslechnout si orientačně jak zapsaná hudba bude znít.“ (Susčík, Habrnlal, Susčíková, 2011, s. 84). Zrakově postižený jedinec může program využívat hlavně pro poslech a zápis not. Výhodou této aplikace je nižší pořizovací cena ve srovnání s ostatními, nenáročnost na dispoziční a velikost paměti počítače. Dokonce není potřeba program ani instalovat. Noty lze zapsat prostřednictvím klasické nebo MIDI klávesnice. Prostředí nelze nastavit do češtiny, ale mimo anglického jazyka je nabízen ještě německý a španělský. Společně s programem je možné zakoupit také již zmiňovaný SharpEye. Nevidomí musí mít k dispozici s odečítačem navíc ještě zvláštní zpřístupnění pro Lime. Pro Jaws je možné zakoupit Lime Aloud, který nevidomým předává více informací o notovém zápisu hlasovým výstupem. Dále je program dobře kompatibilní s výše uvedeným Goodfeel, který zápis převádí do Braillova notopisu. Cena za samotný Lime vyjde v přepočtu na 1 500 Kč.

Pokud bude uživatel chtít také Lime Aloud, bude potřebovat odečítač Jaws. Obojí lze nejprve vyzkoušet ve zkušebním režimu zdarma (Susčík, Habrnal, Susčíková, 2011).

Pokud uživatel potřebuje přemístit noty do počítače, může tak udělat prostřednictvím programu **Sharp Eye**. Jak bylo již výše uvedeno, při tomto převodu vzniká velké množství chyb, které musí být následně zkontrolovány. Do programu nelze vkládat ručně psané noty. Je lepší, pokud skladba neobsahuje text, navíc při převodu diakritiky v češtině mohou nastat odchylky. Společně s tímto programem je potřeba mít k dispozici scanner kvůli vložení skladby. V aplikaci je možné skladby přehrávat a rovnou opravovat vzniklé chyby. Cena samotné aplikace je přibližně 4 000 Kč nebo ji lze získat v balíčku při programu Goodfeel nebo Lime + Lime Aloud (Susčík, Habrnal, Susčíková, 2011).

Pro vytvoření kompozice a převodu do grafické formy je vhodný program **Lily Pond**. Hudbu je možné přehrávat nebo ji dále upravovat v jiných hudebních programech. Co se týče grafiky, je aplikace velmi propracovaná, lze zaznamenávat širokou škálu znaků, které se v zápisech používají. Nevidomí ocení, že pro vkládání se pracuje s klasickým textem, navíc tento program je dostupný zdarma. S programem lze pracovat v rámci jakéhokoliv odečítače (i bezplatného NVDA nebo Pocket Reader). Nevýhodou je, že převedený zápis na text je velmi složitý, je dáno mnoho předpisů, a tak byl vytvořen jakýsi specifický jazyk. Uživatelé se zrakovým postižením používají pro práci v tomto prostředí braillovský řádek. Program je neustále vylepšován a vznikají nové verze (Susčík, Habrnal, Susčíková, 2011).

Posledním zmíněným programem je **Guitar Pro**, který slouží k zápisu do takzvané tabulatury. Tabulatura je jednodušší forma klasické hudební notace, která je více přístupná neodborníkům, kteří se nechtějí učit noty. Skladby nelze vytvářet pouze pro kytary, ale i pro jiné strunné hudební nástroje. Částečně je program přeložen do češtiny, je schopen připravit tabulaturu i klasickou notaci. Další výhodou je, že se do něj dají vložit již hotové skladby, kterých je na internetu velké množství a dále s nimi pracovat. Nevýhodou pro uživatele se zrakovým postižením je špatná spolupráce programu s odečítači, ale i tak s ním mohou celkem adekvátně pracovat. Starší verze je dostupná ke stažení a je omezená velikostí upravovaných souborů. Novější verze vychází přibližně na 1 500 Kč (Susčík, Habrnal, Susčíková, 2011).

4 Konzervatoř Jana Deyla

V současnosti konzervatoř disponuje velice příznivým prostředím pro nevidomé hudebníky díky tradičnímu pojetí hudby, letité praxi a schopnosti se zrakově postiženými pracovat. O začátcích Deylova ústavu se stručně hovoří v této práci v oddílu 4.1. Když Jan Deyl zemřel, zastával na dva roky funkci předsedy JUDr. Karel Motejl a následně MUDr. Otakar Lešer. Rok po smrti Deyla se do učebních osnov zařadily také varhany. Již roku 1929 byl opět jmenován nový předseda MUDr. Záboj Bruckner, který se po Lešerovi ujal i vedení oční kliniky. Nicméně ještě téhož roku Bruckner umírá a funkci dále přebírá Jaromír Kurz, který se angažoval při zakládání ústavu. V roce 1931 byla ve spolupráci s ústavem zřízena Soukromá hudební škola a ředitelem se stal Jan Bušek. Nepříznivý vliv měla na prozatímní vývoj ústavu druhá světová válka. Po válce roku 1948 byl do funkce ředitele zvolen Jan Drtina. V roce 1961 byl změněn název na Střední hudební školu. Bylo zde možné složit maturitu a dokonce i nástavbu. V následujících letech získala status konzervatoře a název se ještě třikrát změnil. V historii se název změnil celkem třináctkrát. Současný název školy je Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené (Kurz, Neubert, 1985). Dnes je součástí konzervatoře domov mládeže s dvěma budovami, kde mohou být ubytováni studenti, kteří dojíždějí a školní jídelna. Dozor v domově zajišťují vychovatelé a speciální pedagogové. V nabídce má konzervatoř obor na šest let hudbu nebo zpěv a v rámci střední školy čtyřletý obor s maturitou Ladění klavírů a příbuzných strojů se zaměřením ladění nebo klavírnictví. Konzervatoř nabízí konzultace učitelům z jakýchkoliv škol, kteří mají v péči zrakově postižené jedince. Povinností pro každého studenta konzervatoře jsou hodiny klavíru. Kromě výuky zvoleného nástroje je studentům poskytnuta všeobecná výuka a hodiny hudební teorie. Nevidomí studenti mají navíc hodiny Braillova notopisu, hodiny speciálně pedagogické péče, prostorové orientace a práce s kompenzačními pomůckami. Škola spolupracuje se SPC pro zrakově postižené, se středisky Rané péče, s Asociací rodičů zrakově postižených dětí a speciálními a základními uměleckými školami. Konzervatoř může být zakončena buď maturitou, nebo absolutoriem, kdy studenti získají titul DiS. Poté se mohou věnovat učitelství hudby nebo pokračovat studiem na vysokých školách. Ve škole se nachází koncertní sál, kde bývají pravidelně přes rok koncerty zdejších studentů (o škole in www.kjd.cz).

Ve škole jsou nástroje rozděleny do oddělení – klávesové nástroje, dechové a bicí, strunné, zpěv, kdy kromě klasického je možno volit i zpěv populární, odborné předměty a skladba a ladění klavírů (Kloub, Kozinová, Vytlačil a Ostřanská, 2015).

Nestudují zde pouze nevidomí studenti, ale i intaktní žáci, kteří mají zájem o hru na hudební nástroje, zpěv či ladění a hudební nauku. Škola byla zpřístupněna vidícím studentům především z důvodu poklesu zájmu těžce zrakově postižených o studium na konzervatoři. Důvody lze spatřovat v úbytku bohatšího hudebního vyučování ve speciálních školách, díky vývoji elektroniky a výpočetní techniky, které směřuje k širší nabídce pracovního uplatnění pro zrakově postižené, v růstu vad kombinovaných, nezvládnutí ukončení středoškolského vzdělání, v rozporu inkluzivního a speciálního školství atd. (Sborník, 2018).

4.1 Jan Deyl

Nejen vystudovaný obor, oftalmologie, ale zajisté hlavně hluboké sociální cítění vedlo profesora k založení ústavu, kde se zrakově postižení měli učit dovednostem, které jim mohly zajistit obživu. Jan Deyl vystudoval lékařskou fakultu v Praze a nějakou dobu studoval také ve Vídni. Krátce po dostudování se věnoval obecnému lékařství, kdy si prošel dosti odvětvími. Poté začal působit na oční klinice profesora Hasnera, kde už nadále přetrvával jako asistent. Později se stal docentem očního lékařství a navštěvoval i jiné oční kliniky. Dokonce měl možnost podniknout vědeckou cestu, kde se poznal s mnoha odborníky a sbíral nové poznatky. Poté si zřídil svou vlastní ordinaci. I přes to, že se ordinaci kvůli nepříliš dobrým podmínkám příliš nedařilo, časem její sláva stoupla a Deyl získával mnoho vědomostí v praxi. Při léčbě praktikoval více osvědčené metody, než by zkoušel něco nového, za což byl leckdy kritizován. Snažil se pracovat na své vědecké působnosti a věnoval se také publikační činnosti. Jeho díla vycházela samostatně nebo jako části v časopisech u nás i v zahraničí. Měl také svůj časopis Deylův obzor. Ve spisech se hodně zabýval různými vlivy (alkohol, tabák), které mohou působit na vznik očních vad. Jeho habilitační práce nesla název *O poměru příjice k oku*. Ve výzkumné činnosti se věnoval například stavbě zrakového nervu ryb nebo tuberkulóze oka. Kolegové mu poskytli možnost práce ve svých ústavech, což pro něj znamenalo velké pozitivum. Deyl obdržel také profesorský titul a stal se předsedou Spolku českých lékařů. Po roce 1900 se

vrátil na oční kliniku, kde začínal, ta potřebovala podstoupit mnoho změn. Deyl se věnoval také učitelské činnosti, stal se předsedou České zemské komise pro děti a mládež a později i Klárova ústavu a místopředsedou Útulny pro slepé dívky na Kampě (Kurz, Neubert, 1985).

V 19. století ústavy zcela nevyhovovaly potřebám zrakově postižených. Zpočátku probíhala výuka pouze v němčině a přijetí záviselo na finančních poměrech a vyznání rodiny. Další negativum spočívalo v tom, že ústavy nebyly členěny dle stupně vady, nýbrž byli všichni označováni jako slepci. V roce 1907 na koncertě hudebníků se zrakovým postižením napadlo Jaromíra Čelakovského založit specializovaný český ústav, který byl pro nevidomé dostačující. Pro vybudování ústavu byl stanoven spolek, jehož členem byl i Jan Deyl. Město Praha poskytlo bez peněžního nároku ústavu prostory na Malé Straně a Deyl se stal ředitelem této výchovny, kde působil od založení do své smrti v roce 1924. Ústav byl po Deylovi také pojmenován. Výchovna byla přístupna všem bez národnostního či náboženského omezení. Cíl spatřoval hlavně v tom, aby nevidomí měli možnost co nejkomplexnějšího vzdělání a výchovy a nejednalo se pouze o ústavní umístění a péči o tyto jedince. V roce 1910 byli do ústavu přijati první svěřenci, kteří ale museli být schopni po mentální a fyzické stránce výuky. Na tehdejší poměry ústavů byly metody v Deylově mnohem lepší, svěřencům se dostalo mnohem více péče a vzdělání. Rok od roku se do osnov přidávalo více hudebních nástrojů a rukodělné obory, byla zřízena tělocvična. Z kapacitních důvodů byly připojeny ještě další dvě budovy. Chovanci byli podporováni i po odchodu z ústavu (Kurz, Neubert, 1985).

5 Podpurná opatření z důvodu zrakového postižení

V současnosti jsou nastaveny oblasti podpory, které doprovází vzdělávání osob, jejichž hendikep si tyto úpravy vyžaduje. Cílem speciální pedagogiky je uskutečňování potřeb a dosahování cílů jedinců se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním. V soudobé společnosti se zabezpečuje, že všichni mohou mít stejné podmínky. Nedílnou součástí života je vzdělávání, kdy mají tito žáci rovné podmínky jako všichni ostatní žáci, kteří nemají žádné omezení. Žáci/studenti se zrakovým postižením budou ve vzdělávacím procesu potřebovat úpravy a podpory, které jim v důsledku jejich hendikepu výuku více

zpřístupní. Výjimkou nejsou ani studenti konzervatoře, respektive hudebníci, jelikož ke zrakovému postižení je často přidružená vada jiná (Janková, 2015).

Osoby s určitým handicapem budou ovšem během studia potřebovat alespoň některou z forem úprav vzdělávání či IVP. Různými druhy podpor se těmto žákům napomáhá dosáhnout takového vzdělávání, kterého dosáhnout chtějí. Důležitým úkolem pro pedagoga je zrakovou vadu včas objevit. Mezi symptomy může patřit například bolest hlavy, mnutí očí, neadekvátní držení hlavy a těla, příliš krátká vzdálenost očí k pracovní ploše (přibližování), únava atd. Tyto oblasti podpory je zvykem zařazovat do stupňů 1. – 5. Při základní kategorizaci se používají termíny slabozrakost, zbytky zraku a nevidomost. Při oslabení zrakového vnímání se nejedná o zdravotní omezení. Jedná se o poruchy binokulárního vidění, které je nutné odhalit co nejdříve. Tato porucha se dá odstranit, ale než k tomu dojde, bude jedinec potřebovat nějakou z nabízených možností podpory (Janková, 2015).

Do prvního stupně bývají zařazováni žáci, kteří mají poškozené binokulární vidění, dále s očními vadami, které ale lze řešit brýlovou korekcí a s poruchami barvocitu. Od druhého stupně lze pro žáka vytvořit IVP. Bývají sem zařazováni žáci, u kterých zraková porucha omezuje vyučovací proces déle než půl roku, po úrazu oka – tato doba může být jen na určitý čas a žáci slabozrací, kteří díky kompenzačním pomůckám zvládají učivo bez větších obtíží. Do třetího stupně se umisťují žáci s přetrvávající poruchou binokulárního vidění, žáci slabozrací, jejichž vada je progresivní, žáci s lehkými kombinovanými druhy postižení (popřípadě lehké + středně těžké) a těžce slabozrací žáci, kteří mají vhodné kompenzační pomůcky. Tito žáci mají z důvodu zrakového postižení větší problémy ve škole i mimo ni (nepřečtou klasický nezvětšený tisk, zhoršená prostorová orientace atd.) Ve čtvrtém stupni jsou žáci, kteří z důvodu omezení potřebují větší míru úprav vzdělávání, tedy žáci se zbytky zraku a nevidomí, žáci se slabozrakostí a vývojovou poruchou a žáci s kombinovaným postižením (obě jsou středně těžká nebo je jedno z nich těžké). U těchto žáků je důležité rozvíjení kompenzačních smyslů a zařazení do rozvrhu předmětu speciálně pedagogické péče. Mohou také využít služby asistenta pedagoga. Ke komunikaci a nácviku čtení/psaní je nezbytný nácvik Braillova bodového písma. Do pátého stupně se zařazují žáci, u kterých se nezdařila žádná předchozí podpora, jsou to žáci nevidomí a

s přidruženými vadami. Komunikace probíhá skrz bodové písmo nebo jiný komunikační systém (Janková, 2015).

Zařadit žáka do stupně podpory a určit míru podpůrných opatření je úkolem pro školské poradenské zařízení, tedy speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené. Stupeň podpory musí být pro jedince svými úpravami dostačující. V umístění do konkrétního stupně se nehledí pouze na určitou zrakovou vadu, ale zohledňují se i schopnosti žáka (motorika, kompenzační smysly, intelekt). Pokud SPC při vyšetření zjistí, že stupeň již nenaplnuje vzdělávací potřeby žáka, může být přeřazen do vyššího stupně podpory. Podporu lze poskytnout v těchto deseti sférách – organizace výuky, modifikace výukových metod a forem práce, intervence, pomůcky, úpravy obsahu vzdělávání, hodnocení, příprava na výuku, podpora sociální a zdravotní, práce s třídním kolektivem a úprava prostředí. Pro rozvoj jedince je důležitá spolupráce školy s celou řadou odborníků, ŠPZ, organizacemi a rodinou žáka (Janková, 2015).

Při organizaci výuky se rozumí prioritně úprava času, popřípadě místa. Žák z důvodu zrakového postižení a práci s kompenzační pomůckou bude potřebovat delší časovou dotaci a např. kvůli osvětlení zvolené vhodné umístění lavice ve třídě. Vyučování žáka může probíhat dokonce i mimo školu. Na tuto úpravu i na všechny ostatní musí vyučující myslet při přípravě na hodiny. Zároveň musí sledovat postup práce žáka, aby mohl vyloučit nutnost přeřazení do vyššího stupně podpory (Janková, 2015).

Zrakové postižení si vyžaduje jiné metody a formy výuky než u žáků bez omezení. Ale jelikož je obsah důležitější než forma, nezáleží na tom, jakou cestou se žáci k výsledku doberou. Úkol pedagoga spočívá hlavně v tom, aby vhodně střídal výuku frontální, skupinovou i samostatnou. Musí dbát na více aspektů – vyšší unavitelnost žáka, specifické zadávání úkolů, dostatečná motivace, využití kompenzačních smyslů, kontrola pochopení zadaných úkolů a nejdůležitější je poskytnout dostačující slovní komentář (Janková, 2015).

Je nutností, aby se učitel seznámil s potřebami žáka a přístupem jeho zákonných zástupců. Důležitá je vzájemná spolupráce školy a rodiny a případné společné řešení problémů. Kontakt s rodinou může probíhat buď osobně, písemně nebo se rodič sám může podílet na školních aktivitách. Jelikož je u zrakově postižených žáků důležitý slovní komentář, je nutný rozvoj jazykových kompetencí a pokud se vyskytne nějaký problém, je třeba zajistit

včasnou terapii. Dále je kladen velký důraz na rozvíjení kompenzačních smyslů a vyváženého psychického stavu. Do této skupiny se řadí také nácvik sebeobslužných činností a sociálních dovedností a zvládání krizových situací. Úkolem je také žáky upozorňovat na zlovyky, které mohou vznikat z důvodu zrakové vady a zbavovat se jich. Pokud je žák zcela nevidomý nebo má progresivní oční vadu, proběhne nácvik a uplatnění Braillova písma (Janková, 2015).

Podle stupně zrakového postižení jsou voleny vhodné didaktické pomůcky, které dopomáhají k získávání a osvojení informací a pochopení učiva. Žák bude potřebovat učebnice se zvětšeným textem nebo v Braillově bodovém písmu. Speciální pomůcky je možné zakoupit v Tyflopomůckách. Ve třídě, kde se nachází dítě se zrakovou vadou, je důležité její uspořádání – aby byla zajištěna jeho bezpečnost a mělo prostor pro práci s kompenzační pomůckou a odkládací prostor pro ni (Janková, 2015).

Obsah učiva může být upraven, pokud dítě nestíhá a nechápe zadávané úkoly. Některé složky nemusí být jen ubírány, ale naopak i přidávány specifické předměty pro zrakově postižené, jako nácvik prostorové orientace atd. (Janková, 2015).

Hodnocení musí probíhat v souladu s omezením v důsledku zrakové vady. Způsob hodnocení je ukotven v IVP. Důležité je, aby při hodnocení panovala u všech učitelů shoda. Žák by se měl naučit být schopen ohodnotit i sám sebe. Hodnocení může probíhat pouze slovně, popřípadě kombinovaně. U hodnocení je velmi důležitá motivační složka (Janková, 2015).

Spolupráce školy a rodiny je velmi zásadní kvůli domácí přípravě, která nemůže probíhat stejně jako u žáků bez omezení. Zásadní je práce v hodině, pro práci na doma se zadávají takové úkoly, jaké je jedinec schopen při svých podmínkách a schopnostech zvládnout (Janková, 2015).

U žáků s očními vadami je velmi důležitá zraková hygiena, aby se předcházelo případnému onemocnění. Nutné je také předcházet vzniku úrazu zrakově postiženého. Učitelský sbor má být seznámen se zdravotní stránkou žáka a režimem podávání léků (Janková, 2015).

Úkolem pedagoga je vytvářet příznivé prostředí pro kolektiv ve třídě a hlídat, aby se zrakově postižené dítě nevyčleňovalo nebo nebylo šikanováno (Janková, 2015).

Je potřeba volit alternativy v uspořádání třídy i pracovního místa a odstraňovat překážky. Nejvhodnější úprava je taková, která jedinci umožňuje pracovat bez potřeby jiné osoby (Janková, 2015).

6 Kvalitativní výzkum

V této práci byl k bádání zvolen kvalitativní výzkum. Tento druh výzkumu není jednoznačně a obecně definován a také cesta, jakou se bude během výzkumu postupovat, bude vždy odlišná. „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ (Creswell in Hendl, 2005, s. 50). Pro tento výzkum je typické, že je velmi flexibilní, jelikož se během sběru dat mohou měnit výzkumné otázky. Během získávání informací se úvahy výzkumníka mohou měnit, jelikož nabývá nových vědomostí, seznamuje se s názory dotázaných a vyskytuje se v jejich přirozeném prostředí, v tomto případě na konzervatoři (školské zařízení). Nevýhoda tohoto výzkumu je nemožnost obecného využití, jelikož se většinou směřuje ke konkrétnímu zařízení (v této práci konzervatoř zaměřená na hudební vzdělávání osob se zrakovým postižením) a konkrétním osobám (Hendl, 2005).

6.1 Metody výzkumu

Každý výzkum si žádá jiné metody k bádání. Jako hlavní metoda byla pro tuto práci vybrána uvedená odborná literatura, pozorování výuky hodiny Braillova notopisu, zhlédnutí videozáznamu a polostrukturovaný dotazník. Je to volnější typ rozhovoru, kdy je navržena určitá osnova, ale otázky nejsou uzavřené. U tohoto typu dotazníku je výhodné, že je flexibilní a odpovědi respondentů jsou založeny na jejich subjektivitě. Při kladení otázek je také nutné, aby si dotazující udržel nestranný postoj. Podstatné je správně volit otázky, aby odpovědi byly smysluplné (Hendl, 2005).

6.2 Výzkumné cíle

Cílem je poukázat, jaké je nynější postavení Braillova písma v hudbě. Na malém vzorku dotázaných zjistit, co je pro nevidomé při výuce nejsložitější - kde spatřují problémy

v bodovém notopisu. Odhalit, jaké zásadní rozdíly vznikají oproti výuce vidících hudebníků a také zda se změnil styl výuky ve srovnání minulostí.

Dílčím cílem je zjistit, zda respondenti využívají hudební programy pro nevidomé. Dále jakým způsobem začínali s výukou na nástroj/zpěvu v dětství a jestli nevznikají problémy při domácí přípravě.

6.3 Výzkumný vzorek

Pro dotazníkové šetření byli vybráni studenti, kteří dané obory nyní studují, absolventi konzervatoře a učitelé z konzervatoře Jana Deyla (se zrakovou vadou i vidící). K lepší představě byl také zhlédnut videodokument a pozorována výuka na konzervatoři. Rozdíl oproti kvantitativnímu výzkumu je především v tom, že případy nejsou vybírány náhodně, ale se záměrem (Hendl, 2005).

Osoba, která se účastní rozhovoru (dotazníku), k němu musí dát souhlas. O formě a postupech je předem informována. Má právo vědět, k jakému účelu budou odpovědi sloužit a jakým způsobem s nimi bude zacházeno. Je nutné udržet anonymitu zúčastněných osob (Hendl, 2005).

6.4 Průběh výzkumného šetření

Pozorování proběhlo v přirozeném prostředí na konzervatoři v listopadu a prosinci 2019 a bylo nezúčastněné. Kromě lekce Braillova notopisu bylo umožněno nahlédnutí také do hodin intonace, hudební nauky, prostorové orientace, tělesné výchovy a dalších předmětů z obecného základu. Pro získání více informací o konzervatoři proběhl také volný rozhovor s paní ředitelkou, speciální pedagožkou, asistentem pedagoga a se zaměstnanci domova mládeže.

Všichni respondenti byli nejprve obeznámeni, čeho se otázky budou týkat a k čemu budou použity. Po předložení otázek měli popřípadě právo souhlas s rozhovorem zrušit. V době psaní této práce nebylo jiné možnosti, než provést rozhovory po vzájemné dohodě na dálku prostřednictvím elektronické komunikace. Znění odpovědí bylo přepsáno, aby byla zachována autenticita. Upravován byl pouze pravopis. Studenti i učitelé otázky zodpověděli písemně, pouze jeden byl zaslán jako audiozáznam a dvakrát proběhl online hovor. Rozhovor se skládal ze sedmi otázek pro studenty i vyučující.

Studenti: Bylo osloveno šest studentů, kteří nyní na konzervatoři studují nebo již studium zde dokončili. Všichni jsou nevidomí, ale hrají na odlišné hudební nástroje, popřípadě se věnují zpěvu. Také jejich hudební začátky a cesta výukou byla odlišná (viz tabulka č. 1).

Vyučující: Rozhovoru se zúčastnilo šest vyučujících. Kvůli zachování anonymity není v tabulce uveden věk ani pohlaví. Osloveni byli zrakově postižení učitelé i učitelé bez zrakové vady různých věkových kategorií (viz tabulka č. 2).

účastník	postižení	nástroj
S1	úplná nevidomost	housle, klavír
S2	úplná nevidomost	akordeon
S3	úplná nevidomost	zpěv, klavír
S4	úplná nevidomost	zpěv, flétna
S5	úplná nevidomost	akordeon, zpěv
S4	úplná nevidomost	klavír, zpěv

Tabulka č. 1: Studenti

vyučující	specializace	Zraková vada
U1	hra na klavír, korepetice	bez zrakové vady
U2	hra na flétnu a kytaru	úplná nevidomost
U3	klarinet, bodový notopis	úplná nevidomost
U4	povinný klavír	těžká slabozrakost

U5	hra na klavír	bez zrakové vady
U6	bodový notopis	úplná nevidomost

Tabulka č. 2: Vyučující

6.4.1 Rozhovor se studenty

Okruhy otázek by se daly rozdělit do oblastí – 1. Období, než přišli na konzervatoř (jak dlouho se hudbě věnují, jakým způsobem se učili hrát na nástroj/zpívat, jak proběhla výuka notopisu a zda se skladby učili z Brailly nebo nahrávek). 2. Období studia na konzervatoři – co studentům při výuce činí problémy. Další dvě menší oblasti jsou zaměřeny na hudební programy pro nevidomé a profesní budoucnost.

1. Od kolika let se věnujete hudbě?

S1: Hudbě se věnuji od 4 let. Začal jsem hrát na flétnu (po dobu šesti let), od 5 let na klavír a od 10 na housle a následně v cimbálové muzice.

S2: Hudbě se věnuji od osmi let.

S3: Milované hudbě se hledím věnovat již od svých devíti let.

*S4: Hudbě se věnuji **od raného dětství**, ale s výukou jsem začala v sedmi letech po nástupu na základní školu.*

S5: Hudbě se věnuji od čtyř let, kdy jsem se začal učit hrát na heligonku, což je taková malá harmonika. Kromě akordeonu a klasického zpěvu jsem ještě vystudoval hru na klavír a později i ladění klavírů.

S6: Hudbě se věnuju od 4 let. Hraju na klavír, věnuji se zpěvu a zkouším mnoho jiných nástrojů (ráda experimentuji).

Oslovení studenti se hudbě věnují od raného dětství, což je důležité kvůli rozvíjení talentu a možnosti se hudbě do budoucna věnovat profesně. Dovednosti, které se učí odmalička, jsou nesrovnatelné s případy, kdy se děti začnou hudbě věnovat po 12 let věku (nejspíš už nedosáhnou profesionální úrovně). Postupem času navíc mohou zkoušet více hudebních nástrojů.

2. Jakým způsobem/kde proběhla prvotní výuka Braillova notopisu?

S1: S notopisem jsem to měl trochu složitější, jelikož jsem chodil do klasické ZŠ, ale nemusel jsem dojíždět nikam do speciální školy, takže jsem měl možnost strávit dětství doma, jak to podle mě má být. Braillův notopis jsem se učil až rok před přijímačkami na konzervatoř, jelikož nebyl, kdo by mě učil ani kam docházet. Když jsem chodil do ZUŠ, tak jsem se učil skladby z náslechu. Učitelé mě nahrávali na diktafon a učil jsem se z toho. Poté jsem chodil rok k nevidomé paní učitelce na notopis, za což jsem byl rád, jelikož bych se bez toho neobešel a měl jsem skvělou průpravu. Naučil jsem se základy a dál už jsem se musel probojovat na konzervatoři. Pouštět si více nahrávek z repertoáru se doporučuje i dnes, aby si žák udělal nějaký obrázek.

S2: Prvotní výuka Braillova notopisu proběhla až na konzervatoři.

S3: Tři obrovité knihy naučného notopisu jsem obdržela již za dob svého navštěvování ZUŠ, leč na konzervatoři J. Deyla mě v tom více vyučoval profesor notopisu.

S4: Braillův notopis jsem se učila ve speciální ZŠ pod vedením zrakově postižené vyučující.

S5: Braillův notopis jsem se začal učit už na základní škole a musím říct, že panu učiteli jsem vděčný dodnes. Byl jsem totiž jeho jediným žákem na tenhle předmět a on kvůli mně jezdil na speciální školení z Budějovic do Prahy, aby se ten notopis naučil a mohl to pak předávat dál. Takže to je něco, čeho jsem si opravdu moc vážil a vážím dodnes.

*S6: Během ZŠ (v mých 8 letech) za mnou soukromě docházel učitel z KJD. Vyučoval mě notopis asi dva roky. **Od učení náslechem jsme postupně přecházeli do Brailla.***

Není neobvyklé, že se nevidomí s Braillovým notopisem setkají až těsně před nástupem na konzervatoř. Nicméně nejlepší cesta je s notací začít v momentě, kdy se dítě orientuje v Braillově písmu a postupně se přechází z nahrávek a zpočátku je vhodné tyto činnosti střídat.

3. Jakým způsobem proběhla prvotní výuka hry na nástroj/zpěvu?

*S1: Začínal jsem na ZUŠ hrou na zobcovou flétnu. Flétnu jsem vyměnil za housle, jelikož jsem zjistil, že si při hudbě ráda zazpívám. Jelikož se jednalo o ZUŠ, tak se učitelé setkali prvně s nevidomým a učili se společně se mnou. **Je potřeba hru žákovi názorně ukázat,***

nevidomý si sáhne na ruce při hře, následovně učitel ukáže, jak má nevidomý ruce správně položit, kontroluje – je to dost o kontaktu.

S2: Prvotní výuka hudby proběhla tak, že mi můj učitel říkal, co hrát a taky ukázal správnou pozici rukou.

S3: Jedná-li se o mé počátky zpěvu, zpívám již od šesti let. Výuku hry na klavír jsem podstoupila v ZUŠ pod vedením velmi citlivé a nadané paní učitelky, s jejímž přístupem jsem byla schopna vydobýt pozitivní ohlasy profesorů, jež mě prověřovali na přijímacích KJD.

S4: Většinu hudebního vzdělání jsem dostala na speciální ZŠ. Zde jsem navštěvovala hodiny klavíru, flétny a hudební nauky. Později jsem navštěvovala také ZUŠ, kam jsem docházela na hodiny zpěvu.

S5: Na tu malou harmoniku jsem se začal učit coby samouk. Jen mi jedna kamarádka vysvětlila základy, ale vlastně jsem se učil podle sluchu. Až později, když jsem začal chodit do první třídy, tak jsem začal navštěvovat ZUŠ.

S6: Chvilí jsem docházela soukromě do KJD a poté jsem navštěvovala soukromé učitele klavíru. Výuku jsem začínala náslechem/hmatem. Jsem moc ráda, že jsem studovala na KJD. Podmínky pro nevidomé jsou zde výborné.

Je důležité zvolit vhodný hudební nástroj, na které dítě začne hrát. Je nutné přihlížet k možnostem dítěte. Lze začít s jednodušším nástrojem a později může přejít na jiný. Zásadní je seznámení s hudebním nástrojem, kdy si dítě musí pečlivě ohmatat všechny součásti nástroje a zacházení s ním. Následně potřebuje podrobné informace, jak s nástrojem zacházet a pokládat ruce (osahá si položení rukou učitele), případně jak správně stát a artikulovat při zpěvu.

4. Učil/a jste se skladby z Braillova notopisu nebo náslechem?

S1: Využíval jsem z diktafonu nahrávky, které už nějakí interpreti nahráli a po naučení se notopisu i ten, takže kombinovaně (až na konzervatoři).

S2: Skladby jsem se učil náslechem.

S3: Mým úžasným rádcem byla schopnost hrát podle toho, co lze slyšet, leč i notopis mi zkrášlil cestu k různotvárné hudbě, leč nikdy jsem nehrála dle not, avšak tím spíše dle sluchu. Nesmírně trpělivá učitelka v ZUŠ mi nahrávala skladby na diktafon a já podle toho studovala skladby, které jsem pod jejím vedením pak hrála na přehrávkách.

S4: V první třídě jsem se učila jen náslechem. Od druhé třídy, kdy jsem již měla osvojené základy teoreticky, jsme začali kombinovat s výukou z not. **Postupně se od učení náslechem zcela přešlo k užívání notopisu.** Déle to trvalo zejména při hře na klavír, kde je zápis složitější, protože se musí psát zvlášť pravá a levá ruka. V hodinách zpěvu jsem ale pokračovala s učením náslechem, protože nebylo časově možné zvládnout v hodinách ještě přepisovat noty do Braillova notopisu.

S5: Z počátku jsem se učil pomocí náslechu, kdy mi paní učitelka nahrávala cvičení či písničky na magnetofon a já to odposlouchával. Díky tomu jsem zjistil, že mám tzv. absolutní sluch, což taky není k zahoezení a musím říct, že jej hojně využívám dodnes, i když je fakt, že třeba při ladění klavírů je takový „absoluťák“ naopak na škodu, takže se ho člověk musí naučit vypínat.

S6: V 8 letech jsem od náslechu přecházela do Brailla. Myslím, že tato cesta je nejlepší. Na gymnáziu jsem od 11 let téměř výhradně využívala Brailla. Mám absolutní sluch - když se dnes potřebuji něco rychle naučit, použiju metodu náslechem (při složitějších si tóny nahraju a stereo kontroluji při hraní), **ale na Brailla nedám dopustit**, je významný ve vážné hudbě (je tam napsané úplně vše). Pouze sluchem je to nejisté, nepřesné a nepohodlné.

Při učení skladeb se u malých dětí začíná s náslechem a poté se přechází do Brailla. Přechod může být někdy zdoluhavý, jelikož může panovat nechuť číst z not. Nicméně po delším časovém odstupu hudebníci zjistí, že se bez not neobejdou. Sluchem nelze odposlechnout vše. Nahrávek využívají nevidomí i v dospělosti, když se potřebují něco rychle naučit nebo si vytvořit lepší představu.

5. Co je pro vás při učení skladeb nejobtížnější?

S1: Pro nás nevidomé (nebo alespoň pro mě) je **čtení vícehlasu**, jelikož klasický zápis má vícehlasy pod sebou, ale v Braillově notopisu jsou odděleně a musíme si je pospojovat, tak

to je náročné. Číst jenom z not zvládnou také, ale poslech mi pomáhá nejvíc, jelikož mám absolutní sluch. Nedělá mi problém si poslechnout novou píseň a pak ji zahrát.

*S2: Pro mě je při učení skladeb nejobtížnější, když je skladba **vícehlasová**.*

S3: Jsou-li skladby melodické a v jemném stylu, ve stylu belcanto (tj. ve stylu zpěvném a srdcehvějném) nenalézám nic, co by pro jejich naučení bylo obtížné. Nepociťuji-li určité melodie, pak je mi náročné se je naučit, neboť jejich melodiku necítím. Ovšem jsou pak zde i skladby náročné v hudbě vážné, ke kterým je radno přistupovat velmi citlivě a trpělivě, aby se daly zahrát bezvadně.

S4: Za nejobtížnější považuji zapamatování předepsaných detailů (dynamika, frázování), a to především u skladeb, kde je takových pokynů hodně a jsou důležité (např. soudobá hudba).

*S5: Když jsem ještě studoval, tak pro mě byl nejobtížnější **vícehlasý zápis** (třeba Bachovy fugy). To byl docela problém, protože se čas od času vyskytla v braillově zápisu chyba a to prostě vyžadovalo kontrolu kantora. Nicméně naopak při studiu klasického zpěvu jsem vyžadoval braillový zápis prakticky vždy, protože složité operní árie bylo daleko lepší si přečíst notu po notě, než se spoléhat na něčí interpretaci. Tam naopak hrozilo, že člověk odposlouchá i styl interpretace a to nebylo úplně to nejlepší. Nicméně coby zpěvák dnes už notový zápis nepoužívám, tedy nejedná-li se o klasické árie, ale třeba o populární písně. Při nich si člověk s absolutním sluchem bez problémů vystačí.*

*S6: Dříve pro mě bylo obtížné soustředit se na oktávy. Dodnes je pro mě nejtěžší **vícehlas** (pro většinu nevidomých). Při polyfonii nevidomý musí takt po taktu hlasy spojovat a dedukovat, jak jaký tón zazní (vidící je vidí vertikálně pod sebou). Obtížné pro mě je, když se potřebuji nějakou skladbu rychle naučit (mozek má limity).*

Je zřejmé, že pro nevidomé je nejobtížnější čtení vícehlasu. Problematika spočívá v zápisu, jelikož v tom klasickém se noty píšou pod sebe. V Braillově notopisu si nevidomý musí všechny noty nejprve pročíst postupně a následně spojovat.

6. Využíváte hudební programy pro nevidomé?

*S1: Vím, že existují, ale jsou **dost drahé**. Moc se v tom nevyznám, takže nevím, do jaké míry s ním mohou nevidomí pracovat, ale záleží na možnostech hlasového výstupu a*

klávesových zkratk. U mě je problém to, že nemám nejnovější operační systém, kam by nešly programy nainstalovat, a musel bych si **zakoupit licence**. Zatím žádný nevyužívám.

S2: Hudební programy pro nevidomé nevyužívám, ale rád bych je chtěl zkusit.

S3: Používám programy k vytváření hudby, kde je plno zvukových efektů – program Audacity.

S4: Spíše zřídka. Zatím jsem nenašla takový, který by fungoval zcela spolehlivě a dokázal tak nahradit papírovou podobu. Z hudebních programů využívám **NoteWorthy Composer**. Ale opravdu jen zřídka, když potřebuji něco napsat do běžné notace žákům. Ještě používám Gramotton, to je poměrně nový program na přepis braillovských not do digitální podoby, ale ten se teprve vyladuje. S programy Goodfeel a **Lime** jsem se setkala pouze okrajově, když jsem zvažovala, jestli bych některý z nich nevyužila při studiu, ale to bylo opravdu jen seznámení se základy.

S5: Kdysi ještě na škole, jsem využíval program NVC čili **NoteWorthy Composer** a čas od času jsem zabrousil i k Cakewalku, ale dnes už točím výhradně ve studiích, kde muziku nahrávají kolegové živě, a tudíž notační programy nejsou potřeba. Pokud si ale přece jen potřebuji sám něco zaznamenat, používám na to digitální piáno připojené k počítači a udělám si zvukovou nahrávku.

S6: Využívám **NoteWorthy Composer**, který ale není pro nevidomé a vyžaduje následnou zrakovou kontrolu. Spoustu věcí do něj lze zadat automaticky. Píšu do něj noty, ale bez ozvučení. V textovém editoru měním vlastnosti (velikost). Výborně zahraje noty pro nevidomého (pro kontrolu sluchem). Vše lze zadat z klávesnice (naučili nás to ve škole). Stojí asi 500 Kč. Uvažuji naučit se s **Lime** (již jsem si zakoupila licenci) – ozvučené prostředí je senzační. Když se ale napíšu noty, vypadá to údajně úděsně (musí se upravit myši). Využívám britskou knihovnu not (půjčování zdarma). Pokud nejsou noty nikde k dostání, klasický notátor vyexportuje noty do Lime a ten je převede. Chvilí jsem využívala LilyPond, ale je hodně složitý. Je vhodný na jednoduché noty (rychlý export, PDF, tisk).

Oslovení studenti programy příliš nevyužívají. Důvodem může být vysoká cena, vyšší nároky na parametry počítače a určitá zdatnost pracovat s PC. Z odpovědí vyšel dobře

NoteWorthy Composer, který sice není určen pro nevidomé, ale pracovat s ním mohou, jelikož má hlasovou kontrolu. Následně je třeba nechat noty zkontrolovat vidící osobou.

7. Chcete se hudbě do budoucna věnovat profesně?

S1: Ano, určitě. Už nyní učím hru na housle a klavír. Působím v cimbálové muzice, kde hraju na housle. Dále mám duo, kde hraju na klavír a na housle a kolega hraje na kytaru. Studium na nástroj mám na konzervatoři již ukončené, nyní jsem ještě v posledním ročníku na oboru Ladění klavírů, takže pak se chci živit i laděním nástrojů (už teď mám nějaké zákazníky).

S2: Hudbě se věnuji profesně už teď.

S3: Chtěla bych být učitelku hudby. Půl roku jsem již na základní škole vedla pěvecký kroužek pod vedením paní ředitelky.

S4: Ano.

S5: Ano, toužil jsem po profesionální kariéře zpěváka už od dětství a zaplat' Bůh, se mi poštěstilo, že se mi alespoň částečně podařilo prorazit ve vší té dnešní šílené konkurenci.

S6: Ano chci, už nyní se jí profesně věnuji.

Vhodné je vidět cíl v pracovní uplatnitelnosti již během studia, aby měl student motivaci. Plno studentů získá pracovní příležitosti již během studia. Někteří si svou specializaci ještě obohacují následným studiem jiného oboru.

6.4.2 Rozhovor s pedagogy

Otázky lze rozdělit do oblastí 1. Porovnání dnešní výuky hudby nevidomých s výukou, kterou prošli vyučující. Zda dnes činí problém znalost Braillova notopisu. 2. Vytyčení hlavních rozdílů výuky vidících a nevidících hudebníků. Jak přibližně dlouho se nevidomí učí skladby. 3. Tato oblast se zaměřila na problematiku domácí přípravy a 4. Z jakého důvodu může být spatřován pokles zájmu nevidomých v hudbě.

1. Učil/a jste se skladby z Braillova notopisu nebo náslechem? (pokud je nevidomý)

U1: Učila jsem z Braillova notopisu.

U2: Skladby jsem se skoro vždycky učil z Braillova not - hlavně za studií, tenkrát ani takhle pokročilá technika jako dnes nebyla a děti, pokud to aspoň trochu jde, potřebují

získat přehled o Braillské notové gramotnosti, **představa a interpretace bývá o dost přesnější**. V poslední době se část souborových partů učím opravdu z nahrávek, ale v posledních letech se i tady k Braillu víc vracím, hlavně u textů, které už si tak dobře nepamatuji jako dřív.

U3: Studoval jsem **pouze z Brailla**. Dělo se to tak, že mi pan profesor zadal do příští hodiny naučit se třeba nějakou etudu a já jsem tak učinil. Stejně jsem postupoval i v mém druhém oboru - kytara a samozřejmě i v obligátním klavíru. A na AMU se nikdo ani nezajímal, zda mám požadované noty v Braillu. To už byl můj problém. Při učení z Brailla - noty - **je třeba nejprve umět dobře číst a psát**. Je to proto, že bodové písmo je složeno ze šesti bodů a z nich je možné vytvořit pouze 64 znaků. Z toho vyplývá, že mnoho znaků se v různých kombinacích opakuje. Např. písmeno a může být též jednička a v notách třeba první prst atd. Kdyby se učilo písmo společně s notami, děti by z toho mohly mít v hlavě zmatek. Proto začínáme náslechem a postupně přecházíme na Brailla.

U4: Hudbu jsem se učil většinou ze zvětšených not nebo jsem četl notový text hodně z blízka a detaily jsem kontroloval pomocí lupy a snažil jsem se rychle naučit nazpaměť.

U6: Učil jsem se **výhradně z Braillova notopisu** kvůli tomu, že jsem až do roku 1997 navštěvoval speciální zařízení. Bodový notopis jsem se učil od první třídy ZŠ výhradně z not. Nebylo to vždy jednoduché a příjemné, ale profesionální a náslech nebyl vůbec využíván.

Vyučující preferují učení skladeb z Braillova notopisu. Jelikož se jedná o pedagogy, kteří studovali v době, kdy nevidomí navštěvovali pouze speciální školství, kde byla povinná hudební výchova, učili se většinou pouze z Braillova notopisu (byl na něj kladen velký důraz).

2. Jaké nejzásadnější rozdíly spatřujete ve výuce hudební nauky/hry na nástroj vidomých a nevidomých hudebníků?

U1: U nevidomých studentů je postup při učení skladby opačný než u vidících žáků. Nevidomý žák si nemůže skladbu prohlédnout v ucelené formě od začátku do konce (tak jak

si ji prolisťuje vidicí), může si udělat představu pouze z nahrávky. **Studium začíná od detailu a postupuje k celku.**

U2: U výuky hudebního nástroje je potřeba, aby byla hodně **konkréťní**. Nevidomý si musí leccos opravdu "**zkusmo ohmatat**", aby věděl. To je znát hodně u klavíru, kterým jsme taky všichni nějakým způsobem prošli - já jako obligát, ale třeba i u kytary je to hodně důležité - záchyťné body, značky na hmatníku, odhad vzdálenosti, jistota. Při hře na dechové nástroje je zrakový deficit relativně menší. U hudební nauky se zase musí víc vysvětlovat - jako malý jsem si třeba na stavebnici a jejích různě dlouhých kostkách představoval délky not a pomlk. Nauka mě ale bavila a šla mi.

U3: Myslím si, že zdůrazňování rozdílů mezi výukou vidomých a nevidomých vedou svým způsobem k jistému podceňování slepců. Dříve měli ZP žáci stejný čas na písemky jako vidicí. A nebyli jsme pomalejší. Psaní na Pichtově stroji je mimochodem rychlejší než rukou.

U4: Asi nejzásadnějším rozdílem je forma zápisu a následné reprodukce zápisu, jak ze strany učitele - ten dá nevidomému úkol a pak jej musí **kontrolovat**, tedy dešifrovat buď s žákem - ten to čte - nebo sám. Učitel musí umět "Braillov notopis", tak ze strany žáka - větší nároky na hudební paměť a **komplikovanější zápis**, chybějící grafická představivost, tak hojně využívána ve výuce (nejen hudební). U nevidomých žáků, kteří neměli žádnou zrakovou zkušenost, je velmi náročné **pracovat s představami a přirovnáváním** (způsob pohybu, uvolnění, držení těla a hracího aparátu, zbavení svalové tenze a strachu).

U5: U nevidomých žáků je oproti vidomým výuka zdlouhavější a je potřeba zadanou látku pro hudební představu žáka zahrát anebo použít nahrávku. Rovněž je nutno více využívat nácviku přímo v hodině.

U6: Vyučuje se úplně jinak. Pedagog a student jsou v **neustálém kontaktu – dotyk**. Nevidomí nemají sebekontrolu, často mají zlovyky. Potřebují vysvětlit, jak mají držet nástroj, nastavit ruce. Učitel je musí velmi často srovnávat. Rozdíl je také v tom, že vidicí může nastudovat skladbu přímo v hodině. Nevidomý ji musí přečíst a pak se ji naučit

nazpaměť. Nastudování skladby je výrazně pomalejší. Nicméně vidící mnohdy neumí zpaměti žádné skladby.

Proces učení skladby je opačný – nevidomý si musí prohlédnout jednotlivé znaky a pospojovat si je. Je potřeba časté opakování a konkrétní vysvětlování. Je třeba volit vhodné skladby, které obsáhnou problematiku v co nejširší formě, jelikož nevidomý nestihne během roku projít tak velké množství jako vidící. Ve výuce probíhá stálý kontakt mezi studentem a vyučujícím. Je třeba pečlivá kontrola.

3. Jaké jsou rozdíly mezi způsobem výuky hudby dříve a dnes?

*U1: V současné době je kladen velký důraz na **individuální přístup**. Ve studiu skladeb mají žáci větší možnost utvořit si představu v interpretaci díky velké dostupnosti nahrávek na Youtube.*

*U2: Základ výuky by se podle mě úplně měnit neměl, dneska mají děti všemožné způsoby vyžití, a tak hudební výchova není jediná volnočasová aktivita, jak tomu za nás často bývalo. Takže mohu říct, že **nároky na kvantum látky poněkud poklesly**. Nemusí to ale přímo souviset s mírou zájmu a aktivitou žáka. Pomáhají nám hodně, jak se právě ukazuje v praxi, **moderní technologie**, nahrávky, internet, PC i mobilní aplikace, pomocí kterých právě v těchto dnech a týdnech učíme. To je velká kapitola - sám bych ještě před měsícem asi nevěřil, že to celkem jde. Taky náplň učiva je dneska volnější, není to takový dril, snažíme se aspoň občas věnovat populárnějším žánrům/písňím.*

U3: Hlavní rozdíly v hudební výchově dříve a dnes jsou především v tom, že ZP museli chodit do speciálních škol, kde byla výuka klavíru a hudební nauka povinné. Tím byly včas zachyceny talenty. Dnešní speciální školy jsou vlastně školy pro děti s kombinovanými vadami a povinná hudební výchova zde byla zrušena. V běžných školách mají ZP děti často problémy dostat se k hudbě. To je ten pokrok.

*U4: Myslím, že dnes se upouští od klasické a na první pohled obtížnější hry z Braillových not a hledá se řešení v **moderních technologiích**, pomocí různých softwarů, které zastoupí a urychlí nácvik skladeb. Podle některých žáků ale skladba naučená naslechem rychleji vyprchá z paměti. To, co se naučí prsty, bývá trvanlivější.*

U5: Nevidím v tom žádný větší rozdíl, snad že se v dnešní době více využívá **reprodukční technika**.

U6: Dříve bylo pouze speciální školství. Dnes, pokud jsou nevidomí v inkluzi, nemají učitelé takové zkušenosti s nevidomými jako učitelé dříve ve speciálních. V minulosti ve speciálních školách každý na něco hrál. Učitelé zjistili, kdo hudební nadání má. Dodnes platí, že hudba je nejlepší povolání pro nevidomé (již od první republiky). Výuka byla směřována profesionálně. Dnes je úplně jiná situace, děti nemají čas nebo se dostanou k učitelům, kteří nemají zkušenosti s nevidomými (nemají přípravu v Braillově notopisu).

Rozdíly oslovení spatřují především ve vývoji techniky a PC. V dnešní době je také velmi důležitý individuální přístup ke studentům. Rozdíly vznikají také v důsledku školského systému a zrušení povinné hudební výchovy, takže se k ní děti nemusí dostat včas.

4. Dělá žákům problém číst/orientovat se v Braillově notopisu?

U1: To je velmi individuální a záleží, jaký typ skladby studují. Pokud se ovšem jedná o **polyfonii**, tak ta je pro orientaci v zápisu velmi složitá a dělá často problémy.

U2: To záleží na tom, jak jsou zvyklí a taky, jak obtížný je to text. Podstatně jednodušší a tím i přehlednější je zápis jednohlasu, oproti vícehlasu - třeba právě klavíru, kytary apod. **Braillův notopis je tvořen lineárně**, zleva doprava a tak se píše i akordy a souzvuky - **vícehlasy**, takový akord vám někdy zabere se strunami a prstoklady i celý jeden Braillovský řádek.

U3: Dnes máme **velké problémy** se znalostmi bodového notopisu ZP žáků. A ještě horší je to se schopnostmi využívání při výuce.

U4: Některým ano, některým ne. Na konzervatoři se předpokládá, že žáci umí Brailla, tudíž se i snadno naučí Braillův notopis, pokud jej neumí z předchozího hudebního vzdělávání. Hodiny notopisu jsou zařazeny do předmětů speciální péče pro většinu nevidomých na KJD. Jak už Vám psali moji kolegové, učit se z Brailla jednohlas není složité. Náročnost je ale podstatně větší při čtení **vícehlasů**, které se čtou po menších částech horizontálně - myšleno, tedy viděno očima vidícího klavíristy, akordeonisty, kytaristy atd. U dětí

navštěvující ZUŠ pro nevidomé je to ještě složitější. Musí se naučit nejprve číst Brailla, poznat všechny znaky, a potom se postupně učit noty, které jsou na začátku pro děti matoucí - stejný znak je chápán různými způsoby. K tomu se projeví **necht' vůbec číst - hmatat** Braillské znaky hlavně u žáků s poruchou autistického spektra či poruchy prostorové mikro a makro orientace, u dětí s DMO a dalšími kombinovanými vadami (braillská dysgrafie, porucha pravolevé orientace, pletení pozice bodů v šestibodu).

U5: Záleží na tom, na jaké úrovni je žák při příchodu na konzervatoř. Někdo je připraven velmi dobře, někteří skoro vůbec. Problém vidím v tom, že po prvním načtení notopisu se neradi vracejí k hlubšímu, detailnějšímu "prozkoumávání" zápisu a že **spoléhají na paměť a sluchový vjem**. Velmi těžko se potom odstraňují chyby zafixované při prvním načítání. U dobrého žáka trvá naučení se základu čtení notopisu cca 4 měsíce.

U6: Po příchodu na konzervatoř podle toho, odkud přijdou. Z inkluze je problém častý. Po prvním ročníku si většina zvládne osvojit základy. Nejsem úplným nepřitelem náslechu, ale neradi to vidíme ve škole. Pokud se něco naučí student z náslechu, nemá plnou kontrolu zápisu. Nevidomý může být v budoucnu hudebním učitelem a nemůže mít nahrávky, ale bude učit podle not. Dělá se to, ale nahrávky mají být minimálně.

Jednoznačně největší problém způsobuje zápis polyfonie, který může být matoucí a vyžaduje velké procvičení. Potíže jsou individuální podle toho, jakou výukou dítě prošlo. Skladba nemůže být studována pouze z nahrávek, jelikož může obsahovat chyby a nepojme podrobnost Brailla, mohou tak nastat chyby při hraní.

5. Jak přibližně dlouho (průměrně) trvá dítěti naučit se konkrétní skladbu?

U1: Opět záleží na schopnosti jednotlivce a na typu a rozsahu skladby. Příklad: Preludium od J. S. Bacha mi zvládl žák 4. ročníku konzervatoře načíst za 14 dnů, ale fugu (**polyfonii**), která má v černotisku 2 strany, zvládl s velkými obtížemi za 2 měsíce.

U2: To souvisí s předešlým - šikovné dítě na zobcovou flétnu se může naučit skladbičku třeba za dva týdny - klavírní těžší věc trvá samozřejmě déle a záleží i na množství času a pile.

U3: Rychlost učení je přímo úměrná tréninku. Vidící houslisté mívají problémy se čtením basového klíče, protože ho nečtou každý den. Já jsem vystudoval pražskou AMU z Brailla a musel jsem stačit těm vidomým. Je zde ale třeba zdůraznit, že velkým pomocníkem je znalost hudební teorie.

U4: Důsledně z Braillských not u dětí s kombinovaným postižením asi dva až tři měsíce - záleží na délce a náročnosti. U nevidomého žáka, který zná Brailla a připravuje se na konzervatoř, dvojstránková etuda úrovně 1. ročníku na KJD 1 - 2 týdny. Invence dvojhlasá od J. S. Bacha měsíc atd.

*U5: To se nedá říct konkrétně, protože načítání komplikované skladby, což je především **polyfonie** u J. S. Bacha, je velmi pomalé. Klasika anebo etudy se pro svoji přehlednost načítají snadněji, takže rychleji. Já postupuji s žákem po malých úsecích z hodiny na hodinu. Je nutná okamžitá oprava naučených chyb.*

U6: Záleží na jaký nástroj. Ale o hodně déle než dítěti vidicímu. Bodový notopis je poměrně složitý a dítěti se může stát, že se zasekne na nějakém znaku, který nezná a nehne se (přitom ten znak může být zanedbatelný). Ale skladby se jim drží déle v hlavě. Musí se dbát na progresivní výběr repertoáru.

Délka bude opět individuální, jelikož se student může zastavit u nějakého problému, který se bude učit déle. Doba nastudování skladby je delší než u vidících, jelikož se ji učí po částech, spojují a poté hrají z paměti.

6. Je vhodné dítěti se ZP zadávat práci pro domácí přípravu?

U1: Na konzervatoři toto běžně dělám. Žáci jsou již na takové úrovni nebo by měli být, že toto běžně zvládají.

U2: Sám zrakově postižené sice neučím, ale myslím, že ano. Je to dobrý cvik a trénink, tak jako u ostatních.

U3: Je-li nevidomý srovnatelný s vidomým, pak musí být schopen zvládat domácí úkoly.

U4: Nejen, že je to dobré, ale i **nutné**, pokud se neučí jen pro zábavu a čas strávený s učitelem.

U5: Samozřejmě. Žákovou povinností je plnit zadané domácí úkoly, i když s delší časovou rezervou. Postupy jsou podobné jako u žáků bez ZP, ale je nutná pečlivější kontrola ve výuce.

U6: Je to **nutné**. Naopak při domácí přípravě udělá více než na hodině. Sám musí číst dál a každá dovednost se musí procvičovat.

Nevidomý žák musí mimo hodiny procvičovat více než vidící, jelikož se látky během výuky stihne málo. Při domácí přípravě musí studovat noty a opakovaně nacvičovat. Poté je důležitá důkladná kontrola a opravení chyb.

7. Vidíte pokles v zájmu nevidomých o hudební vzdělávání?

U1: Ano, ale je to celkový trend, nejen u nevidomých.

U2: Přesně tohle asi neodpovím, ale myslím, že částečně ano, ale ještě víc **je to problém včasného podchycení a nasměrování při hledání zájmů** na základní škole, hlavně v integraci. Na speciální ZŠ na Hradčanech se hudební výuce věnují pedagogové dlouhodobě, pečlivě a systematicky. Mají také letitou přípravu, někteří, manželé Tenglerovi, už čtyřicet let.

U3: Dnes nemají ZP děti stejné možnosti hudebního vzdělávání, protože prostě **hudba pro ně není povinná**. Já bych se s velkou pravděpodobností dnes k muzice nedostal. A jak by dopadl dnes třeba Jaroslav Ježek?

U4: Asi ano, pro tak zvané klasické nevidomé děti je velmi atraktivní prohlubovat problematiku počítačů či zkoumat jazyky a hudbu mají jako koníček. Přispívá k tomu i nedůvěra a neochota ve společnosti zaměstnat nevidomého učitele hudby - což ještě před 20 - 25 lety bylo, až na výjimky, samozřejmě.

U5: Nevidím. Po předchozím určitém poklesu v současné době zájem o studium klavíru a akordeonu u ZP stoupá.

*U6: Pokles zájmu může být. Jenže nevidomé jako děti nenapadne, že se mohou věnovat hudbě (nemusí to napadnout ani rodiče). Pokles je kvůli tomu, že se nevěnují hudbě od malička jako dřív (**k hudbě se dostane pozdě**). Situace nevidomých v oblasti hudby je nejhorší za posledních sto let. Musí být jasný cíl - uplatnitelnost na pracovním trhu.*

Pokles zájmu ve své podstatě neznamena pokles zájmu nevidomých, ale neinformovanost, která vede například k nepodchycení talentu či k žádnému nasměrování k hudbě. Je méně nevidomých hudebníků, protože k hudbě nebyli od dětství vedeni.

7 Diskuze

Na základě výpovědí vyučujících i studentů je postavení notopisu pro nevidomé velice významné, což je ve shodě s Jelínkem (2010). Starší nevidomí hudebníci se učili výhradně z Braillova notopisu a připisují mu hlavní místo ve výuce dodnes. Dle Jelínka (2010) je způsob učení se skladeb odposlechem nepříliš profesionální a preferuje notaci pro nevidomé. Využívání nahrávek by ve výuce mělo být minimální. Z výpovědí vyučujících je patrné, že větší důraz přikládají také učení z not pro nevidomé, nicméně při učení skladeb nahrávek či přehrání skladby využívají také. Jde především o to, že si nevidomý potřebuje vytvořit lepší představu o skladbě. Odposlech se samozřejmě využívá především u mladších dětí, které zatím notaci neovládají. V tomto ohledu se výzkum shoduje s Jelínkem (2010). Je třeba střídat čtení s poslechem, aby dítě nebylo demotivováno. Na Braillovu notaci by se mělo přecházet, až bude dítě zdatně ovládat bodové písmo, jelikož jeden znak může mít v hudbě několik významů (při souběžné výuce abecedy a not by u dětí mohl nastat zmatek). Téměř všichni respondenti se shodli v tom, že velké obtíže vznikají při čtení vícehlasu. V klasickém zápisu jsou noty uvedeny pod sebou, ale nevidomý je musí načítat postupně a spojovat. Zajímavá je poznámka od jednoho z oslovených učitelů, že využívání sluchu k učení skladeb může být prchlivé - to, co si ohmatají, se lépe udrží v paměti. Bohužel lze ale z výpovědí vypožorovat, že dnes je znalost Braillova notopisu u zrakově postižených problém, a ještě větší nastává při jeho využití při hře. Všeobecně u nich panuje nechuť zápis číst (spoléhají na paměť a sluchový vjem). Odpovědi studentů jsou důkazem, že se k bodovému notopisu dostali až na konzervatoři či krátce před nástupem na ni. Dále je z nich zřejmé, že je pro ně mnohdy snazší se skladbu naučit pouhým poslechem, jelikož mají vytříbený či absolutní sluch a

skladbu se z poslechu snadno naučí. Poslech ale není stoprocentní, nepojme všechny znaky uvedené v notách pro nevidomé. Navíc mohou poslouchat nahrávky od jiných interpretů, kde se již mohou vyskytovat chyby. Problém nastává také v důsledku narůstajících kombinovaných vad (PAS, porucha pravolevé orientace).

Rozdíly při výuce nevidomých a vidomých hudebníků jsou v tom smyslu, že je zapotřebí delší časová dotace. Vše se ale odvíjí od tréninku a píli studenta. Pokud se při hře objeví chyby, je důležité je okamžitě v hodině opravit, aby nedošlo k jejich fixaci. U studia skladby panuje opačný postup – nevidomý postupuje od detailu k celku (vidící si zápis prohlédne celý). Takový způsob doporučuje taktéž Jelínek (2010) – skladbu je třeba rozložit do úseků a několikrát opakovat po částech. Vyučující musí studenta více kontrolovat, zda ve skladbě nedošlo k chybě, a také více a konkrétněji vysvětlovat. Nevidomý si někdy musí „ohmatat“ polohy a držení rukou nebo prstoklad. Důležité je také, aby se dítě zbavilo svalové tenze a strachu. Ty jsou důsledkem toho, že zrakově postižení nemají takovou představu o uvolněném držení těla a celkovém vyhovujícím vystupování hudebníka. Zpětná vazba o zevnějšku je pro nevidomé velice důležitá. Délka naučení se skladby je individuální a přímo úměrná cvičení a znalosti hudební teorie (pro představu týden až dva měsíce).

Z výzkumu vyplývá, že hlavní rozdíly jsou především v delší časové podpoře pro hudební nauku i hru. Už samotné seznámení s nástrojem vyžaduje více času a vysvětlivek. Ve výuce hudební teorie by měl být zrakově postižený sám, jelikož vyžaduje individuální přístup a podrobné vysvětlení. Vidící žáci do hodin teorie dochází ve skupinách. Vyučující musí využít jiných přístupů a forem k výuce. Nejlepší model je takový, když může obsah zůstat stejný, ale formy se mohou lišit. Důraz je kladen na podrobný popis, konkrétnost, bedlivou kontrolu učitele a časté opakování. Jiný pohled může být takový, že by se neměly dělat velké rozdíly ve výuce zrakově postižených, aby nevedly k podceňování těchto osob. Ale i tak platí, že formy jsou jiné (samotný bodový notopis, domácí příprava atd.)

Výsledek je v rozporu s Jelínkem (2010) v problematice domácí přípravy, která je ale u studentů na konzervatoři samozřejmostí. Žáci na konzervatoři by měli být na takové úrovni, že ji zvládají a vyučující ji běžně zadávají. Čas strávený v hodinách s učitelem nestačí a je třeba se studiu věnovat i ve volném čase. Rozhovory ukázaly, že je domácí

příprava přímo nezbytná, jelikož v hodině se stihne vysvětlit málo a hudebník musí hodně procvičovat. Rozdíl je v tom, že má nevidící na úkoly delší časový úsek a učitel je musí důkladně překontrolovat a popřípadě objasnit. Nicméně u menších dětí ale v domácí přípravě mohou nastat problémy, což je ve shodě s Jelínkem, 2010.

V současnosti vidí vyučující rozdíl oproti dřívějším dobám především v moderních technologiích a PC, které jsou nevidomým zpřístupněny. Poklesly nároky a množství látky, jelikož dnes mají nevidomí stejné možnosti jako intaktní společnost a mohou se věnovat většímu spektru činností. Další zásadní rozdíly ve výuce nevidí, jelikož základ výuky by se závažně měnit neměl. Dříve bývala hudba prakticky mnohdy jediným koníčkem, kterému se mohli věnovat. Dnes tomu tak již není a nevidomí se k hudbě nemusí dostat včas. Rozdíly jsou důsledkem toho, že v minulosti děti navštěvovaly speciální školy, kde byl povinný klavír a hudební nauka. Nevidomí se hudbě věnovali od útlého dětství.

Tento fakt může být příčinou toho, že může být spatřován pokles v zájmu nevidomých o hudbu. Jelikož kdysi se hudbě věnovali již od útlého věku a hudební nadání bylo zavčas podchyceno. Je důležité včasné zjištění talentu (jelikož hudba může znamenat pro nevidomé v budoucnu zaměstnání). U nevidomých by se měla hudba podporovat i přes to, že se talent nemusí zdát jako výrazný. Děti rády rozvíjejí své schopnosti a talent se z nich může vytvořit. Nevěnování se hudbě není v moci nevidomých, ale že k ní nejsou nasměrováni. Úbytek v podstatě není zapříčiněn nechutí nevidomých studovat hudbu, ale neinformovanost. Ideální by byl model, kdy by rodičům SPC nabízelo, že mohou navštívit s dítětem nějakou z hudebních škol, kde jim poradí, jakým směrem se ubírat. Pokles zájmu mohl být vyvolán také tím, že nevidomí mají více možností, hudební výchova pro ně není povinná a mají ji jako vedlejší koníček. Nicméně u některých nástrojů zájem naopak stoupá. Ve shodě s teorií a praxí hudební výchovy (sborník příspěvků z konference studentů doktorandských a magisterských studií, 2018) je důvodem úbytek hudební výchovy na speciálních školách, nárůst vad kombinovaných a rozvoj výpočetní techniky.

Studenti, kteří byli osloveni, se hudbě věnují již od dětství a plánují se jí věnovat také profesně (někteří se jí profesně věnují již nyní). Je patrné, že každý měl při výuce jiné podmínky. Někdo docházel do klasické ZUŠ, kde se s ním jako nevidomým setkali poprvé a museli se učit s ním, jak ho vzhledem k jeho postižení učit. Jiný měl štěstí, že jej

v brzkém věku vyučoval zrakově postižený učitel a měl tak úplně jinou průpravu. Od toho se odvíjí rozdílnost ve znalostech Braillova notopisu. Někteří jsou připraveni dobře, ale většina nemá takové štěstí a dochází do klasické ZUŠ a se zápisem se setká až na hudební škole.

Zmiňované hudební programy pro nevidomé oslovení studenti nevyužívají, ale mají o nich povědomí a popřípadě by je i rádi vyzkoušeli. Někteří využívají jiné hudební programy především na přepis notací nebo zvukových efektů. Problém nevyužití je zapříčiněn vysokou pořizovací cenou programů a nutnost mít novější operační systém, se kterým budou programy kompatibilní. Zapotřebí je také jistá zdatnost ve využívání počítačové techniky a u některých i lepší parametry počítače. U většiny programů je požadována znalost angličtiny. Práce by mohla poskytnout základní informace o těchto programech a doporučit alespoň jejich vyzkoušení, které některé umožňují zdarma. Například Lily Pond je dostupný zcela zdarma a Guitar Pro je poměrně levný. Z rozhovorů vyšel nejlépe NoteWorthy Composer, který sice není pro nevidomé, ale mohou s ním velmi dobře pracovat a jeho pořizovací cena je velmi nízká. Je zapotřebí, aby výsledné noty zkontrolovala vidící osoba.

Podpůrná opatření jsou v práci zmíněna, jelikož doprovází vzdělávání osob se znevýhodněným. Tato opatření mohou posloužit jako opora pro vyučující, které mají tyto osoby svěřeny. Hlavní cíl je vyrovnávat podmínky ve vzdělávacím procesu, aby měli všichni stejné možnosti.

Doporučení pro speciálně-pedagogickou praxi: Doporučovat rodičům dítěte se zrakovým postižením možnost hudebního vzdělání ve vizi pracovního uplatnění nevidomého jedince v budoucnu. Ideálně by rodiče na tuto cestu mohli přivést pracovníci ve SPC a informovat, kde se mohou poradit s odborníky (Konzervatoř Jana Deyla, škola Jaroslava Ježka).

Závěr

Jak již název práce napovídá, význam Braillova bodového písma v hudbě je zásadní. Nevidomý hudebník se bez jeho znalosti neobejde již při studiu, a pokud se chce hudbě věnovat profesionálně, je pro něj orientace v bodovém zápisu nezbytná. Výuka bodové notace přináší úskalí, jelikož jeho učení je časově a logicky náročné. Je zapotřebí nastavit cíl, který u nevidomých spatřuji v samostatnosti a vykonávání profese, které jsou schopni sami nebo za drobné pomoci jiné osoby. Jestli chce nevidomý hudebník v budoucnu učit hudbu, Braillov notopis bude muset bezvadně ovládat.

Díky notopisu pro nevidomé a pomůckám není nevidomým z hudebního života prakticky nic skryto. Není zapotřebí striktně rozlišovat výuku hudby vidících a nevidících. Cíl odhalení těchto rozdílů je smyslem toho, aby mohli nevidomí svůj talent rozvíjet co nejlepším způsobem a výuka pro ně byla srozumitelná. Lidský přístup, trpělivost a individuální postoj jsou klíče k uzavřeným dveřím, které nevidomí potřebují pomoci otevřít.

Cílem mé práce bylo osvětlit, proč je postavení Braillova bodového písma v hudbě důležité a také, že je tuto důležitost do budoucna nadále uchovávat. Vysvětluje jeho složitost a problematiku, která se ho týká. Práce pojednává o tématech, které jsou s písmem a světem nevidomých spjaté a neobejdou se bez nich. Písmo je potřeba chápat v souvislostech, které jeho naučení předchází. Jednou z dílčích průprav je například cvičení hmatu a rozvíjení tohoto smyslu již v útlém věku.

Práce pro mě byla velkým přínosem, jelikož jsem mohla nahlédnout do světa nevidomých, do historie jejich vzdělávání. Přinesla mi mnoho informací o dorozumívacím kódu těchto osob, seznámení se s Konzervatoří Jana Deyla, ale hlavně možnost rozhovorů s jejími studenty a pedagogy, kteří byli velmi laskaví, inspirativní a vstřícní. Předali mi mnoho zajímavých poznatků a zážitků, které mi pomohly se mnohem lépe ponořit do této komunity. „*Laskavost je jazyk, který neslyšící slyší a nevidomí vidí*“ (Mark Twain).

Seznam použitých informačních zdrojů

CINTULA V., VAGASKÝ P., *Vývin a súčasný stav vyučovania Braillova písma*. vyd. 1., Bratislava: NADAS, 1988. 44 s.

FINKOVÁ, D. *Rozvoj hapticko-taktilního vnímání osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2742-3.

FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ L. a RŮŽIČKOVÁ V. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1857-5.

FUKAČ, J. *Hudební pedagogika: koncepce a aplikace hudebně výchovných idejí v minulosti a přítomnosti*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2000. ISBN 80-210-2458-5.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.*, vyd. 1., Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

JAKUBIČOVÁ, H. *Metodika výcviku čítania a písania bodového písma.*, vyd. 1., Levoča: Polypress Levoča, 2011. ISBN 978-80-88704-74-4

JANKOVÁ, J. *Katalog podpůrných opatření pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu zrakového postižení a oslabení zrakového vnímání: dílčí část*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4649-3.

JELÍNEK, J. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0.

KEBLOVÁ, A. *Sluchové vnímání u zrakově postižených*. Praha: Septima, 1999. ISBN 80-7216-080-X.

KLOUB, P., K. KOZINOVÁ, L. VYTLAČIL a N. OSTŘANSKÁ. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910 -2015: 105 let od založení školy*. Praha: Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené, 2015. ISBN 978-80-260-87-80-9.

KURZ, J. a NEUBERT F. K. *Deylův první český ústav pro nevidomé*. Praha: Ústřední výbor svazu invalidů v ČSR, 1985.

KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, L. *Oftalmopedie*. 2. dopl. vyd. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-84-2.

LUDÍKOVÁ, L., MALEČEK M. *Tyflopedie III*. Vyd. 1., Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1991. 87 s., č. 63/11/10

LÝSEK, F. *Metodika hudební výchovy v 1. - 5. ročníku ZDŠ: učebnice pro pedagogické fakulty*. Praha: SPN, 1975.

MATYSKOVÁ, K. *Kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením*. Praha: Okamžik, 2009. ISBN 978-80-86932-24-8.

SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0095-8.

SUSČÍK, M., HABRNAL M. a SUSČÍKOVÁ R. *Hudební programy přístupné osobám se zrakovým postižením*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7290-511-9.

ŠVARÍČEK, R. a ŠEĐOVÁ K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

Teorie a praxe hudební výchovy: sborník příspěvků z konference studentů doktorandských a magisterských studií a pedagogů hudebního vzdělávání v zemích V4 v roce 2017 v Praze., vyd. 1., Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2018. ISBN 978-80-7290-978-0

Seznam internetových zdrojů:

Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené: [2020-02-25]. Dostupné z: <https://www.kjd.cz/index.php?pg=o-skole>

Ukázka přepisu notového zápisu pro nevidomé: [2020-04-18]. Dostupné z: <https://liberecky.denik.cz/z-regionu/nevidomym-muzikantum-pomaha-ucit-se-notopis-20141113-k9f6.html>

Úvod do hudební výchovy dětí se ZP – J. Jelínek, J. Balcar (metodické DVD)

Seznam příloh

Příloha 1 – Ukázka Braillova notopisu

Příloha 2 – Ukázka přepisu not

Příloha 3 – Dotazník

1) Ukázka Braillova notopisu

JAKUBIČOVÁ, H. *Metodika výcviku čítania a písania bodového písma.*, vyd. 1., Levoča: Polypress Levoča, 2011. ISBN 978-80-88704-74-4

Příklad:

c	d	e	f	g	a	h	- noty
⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	- bodový prepis
d	e	f	g	h	i	j	- písmená Braillovej abecedy
c	d	e	f	g	a	h	- noty
⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	- bodový prepis
d'	š	ň	ch	t'	ó	w	- písmená
c	d	e	f	g	a	h	- noty
⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	- bodový prepis
n	o	p	q	r	s	t	- písmená

Štvrtinové		- pridáva sa 6. bod.
Polové		- pridáva sa 3. bod.
Celé		- pridáva sa 3. a 6. bod.
Osmínové		- bez 3. a 6. bodu.

Štvrtinová nota	c	⠠	a	⠠
Polová nota	c	⠠	a	⠠
Celá nota	c	⠠	a	⠠
Osmínová nota	c	⠠	a	⠠

do	re	mi	fa	sol	la	si	do
⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠	⠠

Pri vyučovaní Braillovho písma prispôsobujeme vyučovacie metódy, prostriedky a formy jednotlivým predmetom a osobitostiam podľa individuálnych možností a schopností dieťaťa.

2) Příklad přepisu not

Ukázka přepisu notového zápisu pro nevidomé: [2020-04-18]. Dostupné z: <https://liberecky.denik.cz/z-regionu/nevidomym-muzikantum-pomaha-ucit-se-notopis-20141113-k9f6.html>

Bratři, slyšte, jak vám zpívá
v srdci našem, v duši naší
melodie, která nás spojuje
všechny, kteří tu žijeme
v tomto krásném zemišti
v tomto domě, v tomto městě
v tomto světě, v této době
v této chvíli, v této chvíli

Kdyby byl Bavorov

Mírně rychle

České

A E A

Kdy - by byl Ba - vo - rov, co jsou Vod - ňa - ry,
dal bych ti hu - bič - ku na o - bě stra - ry.

D A E A

A - le že je sa vo - dou, za vo - dič - kou stu - de - nou,

E A

ne - dám ti, má mi - lá, a - ni je - dí - nou.

- 381 -

3) Dotazník

Studenti

1. Od kolika let se věnujete hudbě?
2. Jakým způsobem/kde proběhla prvotní výuka Braillova notopisu? (ZUŠ, speciální škola, až na konzervatoři, ...)
3. Jakým způsobem proběhla prvotní výuka hry na nástroj/zpěvu? (ZUŠ, speciální škola)
4. Učil/a jste se skladby z Braillova notopisu nebo náslechem?
5. Co je pro vás při učení skladeb nejobtížnější?
6. Využíváte hudební programy pro nevidomé?
7. Chcete se hudbě do budoucna věnovat profesně?

Vyučující

1. Učil jste se skladby z Braillova notopisu nebo náslechem? (pokud je nevidomý)
2. Jaké nejzásadnější rozdíly spatřujete ve výuce hudební nauky/hry na nástroj vidomých a nevidomých hudebníků?
3. Jaké jsou rozdíly mezi způsobem výuky hudby dříve a dnes?
4. Dělá žákům problém číst/orientovat se v Braillově notopisu?
5. Jak přibližně dlouho (průměrně) trvá dítěti naučit se konkrétní skladbu?
6. Je vhodné dítěti se ZP zadávat práci pro domácí přípravu?
7. Vidíte pokles v zájmu nevidomých o hudební vzdělávání?